

Transformacija podravskog sela Hlebine u prepoznatljivo središte hrvatske naivne umjetnosti

Andrašić, Patricija

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:484708>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-25**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju

Diplomski rad

**TRANSFORMACIJA PODRAVSKOG SELA HLEBINE U
PREPOZNATLJIVO SREDIŠTE HRVATSKE NAIVNE UMJETNOSTI**

Patricija Andrašić

Mentor: dr. sc. Sanja Lončar, docentica

ZAGREB, 2022.

IZJAVA O AUTORSTVU

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam diplomski rad „Transformacija podravskog sela Hlebine u prepoznatljivo središte hrvatske naivne umjetnosti“ izradila potpuno samostalno uz stručno vodstvo mentorice dr. sc. Sanje Lončar. Svi podaci navedeni u radu su istiniti i prikupljeni u skladu s etičkim standardom struke. Rad je pisan u duhu dobre akademske prakse koja izričito podržava nepovredivost autorskog prava te ispravno citiranje i referenciranje radova drugih autora.

Vlastoručni potpis studenta

Patricija Andrašić

ZAHVALA

Zahvaljujem mentorici dr. sc. Sanji Lončar i Sanji Vrgoč na sudjelovanju u istraživanju i pružanju stručne pomoći tijekom izrade ovog rada i svim kazivačima na ukazanom povjerenju i odvojenom vremenu. Također, hvala svim profesoricama i profesorima na konzultacijama i višegodišnjem podučavanju. Zahvaljujem obitelji i prijateljima koji su me svakodnevno podupirali i motivirali u provedbi ovog diplomskog rada, ali i u cjelokupnom studiju.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Pregled literature	3
1.2. Metodologija rada	8
2. PROSTORNA I ARHITEKTONSKA TRANSFORMACIJA HLEBINA	10
3. TRANSFORMACIJA NAČINA ŽIVOTA STANOVNIKA HLEBINA	42
4. NAIVNA UMJETNOST KAO GENERATOR TRANSFORMACIJE U HLEBINAMA	46
5. ZAKLJUČAK	63
6. POPIS LITERATURE I IZVORA	65
7. POPIS PRILOGA	71
8. SAŽETAK	77

1. UVOD

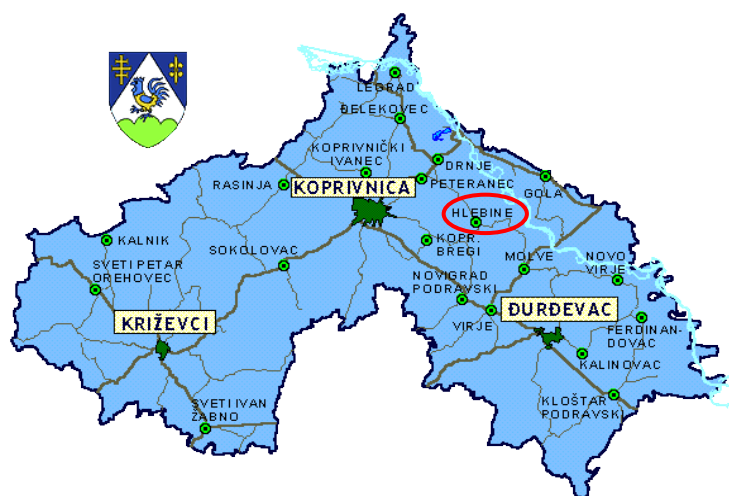
Modernizacija i suvremena tehnologija jedan su od glavnih razloga promjena koje su se događale tijekom 20. stoljeća i utjecale na nestanak tradicionalnog načina života i oblika rada, a slijedom toga i na promjene oblika društvenosti, u koje spada „zajednica, obitelj, kolektivni rad i kolektivni život, a s time i njihova uloga u selu i društvu“ (Cifrić 2003:102). Industrijalizacija u ruralnim područjima dovela je do smanjenja primarne djelatnosti, odnosno poljoprivrede, kojom se bavilo stanovništvo. Proces deagrarizacije i smanjenje stanovništva koje se bavi poljoprivredom uzrokovalo je i promjenu u izgledu sela, odnosno seoskih domaćinstava koja od druge polovice 20. stoljeća sve više poprimaju izgled onih urbanih (Šundalić 2010:82). Te promjene zahvatile su i selo Hlebine koje se nalazi desetak kilometara sjeveroistočno od grada Koprivnice, odnosno u središnjem sjevernom pridravskom dijelu gornje hrvatske Podravine. Po teritorijalnom ustrojstvu Republike Hrvatske, uz selo Gabajeva Greda, Hlebine pripadaju općini Hlebine, koja graniči s općinama Novigrad Podravski, Delovi, Koprivnički Bregi, Sigetec, Gola, Novačka i Molve, a danas predstavlja jedno od općinskih središta Koprivničko-križevačke županije (Feletar 1984:29). Uz selo Hlebine, povezuje se naiva, odnosno naivna umjetnost, čija se posebnost iskazivala u načinu života slikara na selu i specifičnom tehnikom slikanja na poleđini stakla. Naime, umjetnost tzv. „seljačke slikarske škole u Hlebinama“ ili kraće „Hlebinske škole“, jedan je od najglasovitijih umjetničkih fenomena 20. stoljeća kako na hrvatskoj, tako i na svjetskoj razini (Večenaj Živičnjak 2017:67). Taj pojam potrebno je shvatiti uvjetno zbog toga što se ne radi o stvarnoj školi, nego o angažmanu Krste Hegedušića koji je 1929. godine potaknuo tadašnje seoske mladiće, Ivana Generalića i Franje Mraza, na početak bavljenja slikarstvom (Crnković 2000:22). Uz Mirka Viriusa, Generalić i Mraz predstavnici su tzv. prve generacije „Hlebinske škole“, koji su dali temelj sljedećim generacijama slikara koji djeluju sve do danas.

U ovom radu cilj je istražiti, analizirati i protumačiti koje su se promjene dogodile u selu Hlebine, uključujući prostor i arhitekturu, način života stanovnika sela te simboličku promjenu sela koja je proizašla stvaranjem novih djelatnosti koje su uvjetovane nastankom naivne umjetnosti i popularizacije seljaka-slikara upravo u ovome selu. Preispitat će se koji su to događaji, procesi i ključne osobe tijekom 20. stoljeća doveli do nacionalne i međunarodne prepoznatljivosti ovoga sela kao simbola naivne umjetnosti. Naposljetku, analizira se kako su Hlebine predstavljene, odnosno kako je konstruirana slika sela.

Socioekonomski procesi, pod kojima podrazumijevamo deagrarizaciju, deruralizaciju, depopulaciju i industrijalizaciju, u prošlom su stoljeću utjecali na transformaciju sela Hlebine.

Pod pojmom transformacija, tumače se promjene u prostoru sela i načinu života stanovnika. Stanovništvo, kao glavni faktor, svojim navikama i djelovanjem izravno utječe na promjene ruralnog krajolika i njegovih sastavnica (Antrop 2006). Ovaj rad doprinijet će istraživanjima koja se bave tom tematikom, odnosno istraživanjima o procesima koja se događaju u drugoj polovici 20. stoljeća. Također, u radu se prostorne i arhitektonske promjene prate od kraja 18., odnosno od 19. stoljeća do danas. Selo je u 20. stoljeću doživjelo specifičnu pojavu koja nije tipična za ostala sela, a to je naivna umjetnost. Naiva je kao „pokret“ obuhvatio nekoliko okolnih sela i stotinjak seljaka-slikara, s Hlebinama kao glavnom odrednicom i poveznicom na teritoriju sjeverne Hrvatske. O naivnom slikarstvu i „Hlebinskoj školi“ napisane su mnoge knjige i katalogi, a u selo Hlebine desetljećima dolaze kupci i galeristi te svi zainteresirani za ovu vrstu umjetnosti, ali i oni koji su željeli vidjeti odakle naiva potječe. Dosadašnja istraživanja nisu fokus stavljala na navedenu temu te upravo ovaj rad nastoji putem literature, vizualnih materijala i intervjuva prikupiti, iščitati i analizirati podatke u svrhu boljeg shvaćanja promjena kroz koje je prošlo selo Hlebine.

Ovaj diplomski rad podijeljen je u nekoliko cjelina. Uvodni dio prikazuje pregled dosadašnjih istraživanja vezanih uz selo Hlebine i naivnu umjetnost, nakog čega se opisuje metodologija korištena u radu. Nadalje, opisuje se povijest i promjene sela Hlebine u prostornom i arhitektonskom smislu te promjene u načinu života stanovnika Hlebina od perioda nastanka sela do 21. stoljeća. Zatim se tumače promjene koje su proizašle pojavom i popularizacijom naivne umjetnosti i novim djelatnostima koje su njome omogućene. U nastavku se govori o prezentaciji Hlebina kroz medije i turističke materijale, a naposljetku je dan zaključak u kojem se sumiraju rezultati ovog rada i istraživanja te se ukazuje na značaj i relevantnost navedene teme.

Slika 1. Karta Koprivničko-križevačke županije, s oznakom sela Hlebine

(<https://www.kckzz.hr/hr/>, pristup 2.2.2022.)

1.1. Pregled literature

Danas postoje mnoga istraživanja na temu transformacije, kako urbanih, tako i ruralnih područja. Kako bi se moglo govoriti o ruralnoj transformaciji, prvo je potrebno definirati što pojam ruralnosti znači. Tim pitanjem bavili su se mnogi znanstvenici, međutim ne postoji jedinstvena definicija.¹ U 1920-im i 1930-im godinama, u akademskom diskursu uveden je pojam „ruralno“ u svrhu definiranja karakteristika ruralnog društva (Woods 2005:4 prema Lukić 2010:51). Od tada, tom je pojmu značenje mijenjano u skladu s uspostavljanjem novih teorija i paradigmi znanosti i struka koja se bave ruralnošću (Lukić 2010:51–52).² Od 1980-ih godina, zbog sve dominantnijeg procesa urbanizacije, ruralni prostori doživljavaju ubrzanu transformaciju čime dolaze u fokus istraživača (Cloke, Marsden i Mooney 2006 prema Lončar i Wellinga 2020:148). Modernizacijom nestaju tradicionalne ruralne strukture, kao i uvriježeno poimanje o stanovnicima sela, što rezultira današnjom promjenom definicije ruralnosti, njezinom konstantnom tranzicijom i preobrazbom te preoblikovanjem karaktera ruralnog društva (Cifrić 2003). U posljednjim desetljećima, studije su pokazale kako razlike između onoga što je ruralno i onoga što je urbano, nisu više toliko vidljive, kao što je to bio slučaj tijekom 19. i u većem dijelu 20. stoljeća. Posredstvom novih komunikacijskih tehnologija, životni stil stanovnika sela vrlo je sličan, ili čak potpuno isti, onom u urbanim područjima (Lončar i Wellinga 2020:148). „Selo postaje sve više mjestom stanovanja, a sve manje mjestom poljoprivredne proizvodnje“, budući da u današnje vrijeme u selu prevladava stanovništvo koje se ne bavi poljoprivredom (Marinović-Uzelac 2002:135). Međutim, većina ljudi danas ruralno i dalje promatra kao nešto što je drugačije od urbanog, s idiličnom i romantiziranom percepcijom sela kao mirnog, tihog i malog mjesta, gdje vrijeme sporije „teče“, ljudi se više druže, a tradicionalni običaji i vrijednosti se cijene. Istodobno, na ruralno se gleda i kao na nešto što je zaostalo – kao dosadno mjesto bez ikakvih događanja, limitiranih izbora i prilika do kojih se teže dolazi (Lončar i Wellinga 2020:148–149). No,

¹ Pridjev „ruralan“ obično se definira kao „seoski, koji je vezan za život na selu, koji pripada selu ili se odnosi na selo“ (*Proleksis enciklopedija*, <https://proleksis.lzmk.hr/56134/>, pristup 20.9.2022.).

² „(...) od prvih dihotomijskih modela konceptualizacije odnosa sela i grada, preko ruralno-urbanog kontinuuma te čak i negacije ruralnoga kao analitičke kategorije prostora, do početka 21. stoljeća i ruralnosti kao koncepta čije razumijevanje ovisi kako o njegovoj materijalnoj tako i onoj zamišljajnoj, socijalno konstruiranoj dimenziji“ (Lukić 2010:51).

ruralno područje složeno je i raznoliko mjesto u kojem žive različite zajednice, nije statično, nego je u stalnom nastajanju zbog stanovništva koje svakodnevno putuje na posao u obližnji grad ili pak turista koji posjećuju to mjesto, čime se aktivnosti i vrijednosti područja mijenjaju, a razlike između ruralnog i urbanog se stapaju i nestaju (Ibid. 149–150). Može se zaključiti da su ruralna područja „ekološki, društveno, ekonomski i arhitektonski raznolika, dinamična i složena“ te su sastavni dijelovi modernog svijeta (Marsden et al. 1993 prema Lončar i Wellinga 2020:147).

Nakon popularizacije naivne umjetnosti krajem 1960-ih godina, selo Hlebine nalazimo u literaturi iz povijesnog i povijesnoumjetničkog područja. Prema tom velikom interesu i pažnji koja se pridavala Hlebinama, selo se izdvaja od ostalih, ne samo u Podravini, nego i na razini Republike Hrvatske.

Već sama činjenica postojanja publikacija o selu Hlebine, čiji su autori sami stanovnici tog sela, vrlo je značajna. Godine 1984. i 1996. objavljeni su tzv. hlebinski almanasi – „Hlebinski almanah 1: Hlebine - od Struge do danas“, i „Hlebinski almanah 2: Hlebine u srcu“, koji obuhvaćaju tekstove od tridesetak autora, pretežito Hlebinčana, uz suradnju stručnjaka iz Koprivnice i Zagreba. Knjige predstavljaju temelj od kojeg se polazi prilikom istraživanja hlebinske prošlosti. Prva knjiga govori o povijesti Hlebina i okolnih sela od neolita, pa do 80-ih godina 20. stoljeća. Arheolog Zorko Marković daje pregled arheoloških nalazišta u hlebinskoj Podravini, a autori Stjepan Mraz i Ivan Pakasin pišu o postanku Hlebina i važnijim datumima u hlebinskoj povijesti te o djelatnostima i izgledu hlebinskih domaćinstava u 19. stoljeću (1984). Geograf, publicist i akademik HAZU-a, Dragutin Feletar, dao je iscrpan pregled o razvoju naseljenosti i stanovništva hlebinske Podravine, od prvih pisanih dokumenata iz 14. stoljeća o staroj Strugi, postanku sela Hlebine krajem 17. stoljeća, pa do druge polovice 20. stoljeća (1984). Koristeći podatke iz državnog zavoda za statistiku, autor je napravio analize i usporedbe koje se tiču gustoće naselja i naseljenosti, strukture stanovništva, starosne i dobno-spolne strukture, obrazovne strukture i socijalno-gospodarske strukture. Zajedno s Ivanom Pakasinom, Feletar je istražio i dao opći pregled razvoja hlebinskog zadrugarstva od 1903. do 1964. godine, uz kratki prikaz nastanka Hlebina (1984). Taj tekst donosi opširnije podatke i predstavlja nadopunu teksta objavljenog 1977. godine u *Podravskom zborniku*. Autori Željko Dolenc i Ivan Pakasin daju prikaz osnovnih osobina hlebinske poljoprivrede (1984). O socijalističkim idejama, razvitku Narodnooslobodilačkog

pokreta te političkim i društvenim organizacijama u Hlebinama bave se Ivan Pakasin, Dušan Peradin i Franjo Sinković (1984). Cvijetko Pleskalt autor je teksta o razvoju školstva u Hlebinama, a dugogodišnji generalni direktor Podravke (od 1957. do 1978. godine) i diplomirani inženjer, Pavle Gaži, piše o Hlebinama iz raznih aspekata i daje svoja opažanja o selu i njegovim stanovnicima s namjerom pronalaska „pravog smjera“ razvoja (1984). Diplomirani inženjer arhitekture, Zlatko Filipović, navodi karakteristike hlebinske arhitekture, počevši od opisa selišta Struge i mijenjanja arhitekture Hlebina tijekom povijesnih razdoblja, do narušavanja tradicionalne strukture u 1980-ima (1984). O nastanku i razvoju hlebinskog slikarstva i kiparstva pisao je povjesničar umjetnosti Marijan Špoljar, a isti autor u sljedećem tekstu iznosi kazivanja Ivana Generalića o sebi, svojem djetinjstvu i naivi (1984).

Dakle, ova knjiga obuhvaća tekstove koji se bave raznim temama koja se tiču sela Hlebine: od povijesti Struge, preteči sela Hlebine, arheoloških nalaza pronađenih na tom području, razvoju gospodarstva i stanovništvu, društveno-političkim organizacijama, do narodne baštine, seoske arhitekture i „Hlebinske slikarske škole“.

Druga knjiga također se bavi raznim temama, s naglaskom na političku i kulturnu scenu u Hlebinama. U proslavu je navedeno kako je namjera ove knjige nadopuniti prvi almanah i „drugom stranom“ povijesti Hlebina, koje u prvome nije bilo. Tako Stjepan Mraz u tekstu o starijoj povijesti Hlebina izražava neslaganje s tezama iz prve knjige, a Miro Alečković piše o novijim arheološkim nalazima u Hlebinama i užoj okolici (1996). „Hlebine i naiva kao turistički potencijali“ tekst je Marijana Špoljara u kojem navodi kako selo Hlebine nudi mnogo veću i perspektivniju kulturno-turističku ponudu od ostalih lokaliteta unutar ponude seljačkog turizma (1996). Zlatko Filipović autor je prikaza „Prostorno uređenje Hlebina i osnovna obilježja arhitekture“ koji uključuje analizu stare i prijedlog nove hlebinske arhitekture, odnosno uređenja centra u dvije faze (1996). O udruzi „Hlebinski kipari i slikari naive – Hrvatska“ ogled je napisala Ljerka Tropšek (1996). Željko Dolenc je u svoj prilog pod naslovom „Znameniti Hlebinčani“ uključio Ratka Vincea i tekstove iz knjige „Čudo hrvatske naive“, među kojima je i slovo o „Čudu hrvatske naive“ bivšeg predsjednika Republike Hrvatske, dr. Franje Tuđmana (1996).

Navedeni almanasi pokazuju angažman stanovnika sela koji su pratili, bilježili i tumačili njegov razvoj i aktivnosti koje su se u njemu provodile.

U drugoj polovici 20. stoljeća javljaju se istraživanja u Hlebinama koja su vezana uz običaje. Tako je etnolog Dražen Galenić (1995) prikazao svadbene običaje sela Hlebine

između dva svjetska rata, a rad je nastao kao rezultat etnografskih istraživanja u Podravini. U uvodnom dijelu rada autor je naveo osnovne geografske i povijesne podatke o Hlebinama.

Nadalje, demografsku analizu stanovništva općine Hlebine, u koje spadaju naselja Hlebine i Gabajeva Greda, provela je Branka Španiček (2014). Rad je bazirala na podacima dobivenim iz Popisa stanovništva od 1857. do 2011. godine, sa ciljem utvrđivanja procesa koji su utjecali na nepovoljna demografska kretanja na području te općine. Takav trend prisutan je, ne samo na području Koprivničko-križevačke županije, nego i u cijeloj državi, a pogotovo u ruralnim područjima (Španiček 2014:19). Rad o školi u Hlebinama, od njezinih početaka do kraja Prvog svjetskog rata napisala je Ivana Posedi (2013).

O tipovima podravnih ruralnih kućišta te stambenih i gospodarskih objekata na seoskom dvorištu, piše povjesničarka umjetnosti i etnologinja Petra Somek (2010). Korištenjem literature i ispitivanjem kazivača, autorica je navedene elemente grupirala i svrstala te ih vizualizirala upotrebom crteža i starih fotografija, među kojima se pojavljuju i Hlebine. Ante Marinović-Uzelac piše o morfološkim tipovima sela u Hrvatskoj, pri čemu istražuje odnos između smještaja sela i geografskih i antropogenih uvjeta, uz definiranje oblika sela i tipa naseljenosti (2002).

Od novina do časopisa i raznih kataloga, u brojim prigodama se pisalo o fenomenu Hlebinske škole. Projekt pod nazivom „Umjetnost Hlebinske škole“ rezultat je dugogodišnjeg bavljenja fenomenom naive povjesničara umjetnosti i likovnog kritičara Vladimira Crnkovića. Od 1968. godine, Crnković je priredio brojne samostalne, monografske i retrospektivne izložbe svih najvažnijih umjetnika tog fenomena, koje su popraćene katalogzima, esejima ili studijama. Autor je i niza monografija o slikarima „Hlebinske škole“ (2000, 2005) u kojima kritički predstavlja, valorizira i kontekstualizira fenomen naive unutar povijesti hrvatske umjetnosti. O Crnkovićevom projektu piše Franjo Mrzljak, navodeći kratku povijest razvoja navedenog fenomena (2007). Mladen Pavković napisao je biografiju o Ivanu Generaliću, predstavniku prve generacije „seljačke slikarske škole u Hlebinama“ (1994), a u knjizi je uključio Generalićeve zapise, fotografije i kazivanja o sebi i svojoj okolini, kao i kazivanja Generalićeve supruge Roze i sina Josipa Generalića. Također, u *Podravskom zborniku* iz 2002. godine, o Generaliću piše kao o „najpoznatijem hrvatskom slikaru u svijetu“ (2002), a 2012. godine objavljuje knjigu koju većim dijelom sačinjavaju zapisi razgovora s Generalićem te kraći tekstovi Božice Jelušić, Anđelke Mustapić i Josipa Depola (2012). O životu Generalića i njegovom stvaralaštvu pisao je i Nebojša Tomašević (1976). Godine 1996.

objavljena je monografija „Čudo hrvatske naive“, urednika Ratka Vincea, u kojem je dan pregled povijesti hrvatske naivne umjetnosti (1996). O udruženju umjetnika Zemlja, Krsti Hegedušiću i Ivanu Generaliću piše povjesničar i povjesničar umjetnosti Petar Prelog (2016), a o hlebinskoj školi povjesničarka umjetnosti Helena Kušenić (2018).

O selu Hlebine, odnosno o načinu života stanovnika i utjecaja naivne umjetnosti na selo može se doznati i putem provedenih razgovora sa slikarima-seljcima. Zapis razgovora pjesnikinje Božice Jelušić s kazivačem, slikarom Milanom Generalićem, objavljen je u *Podravskom zborniku* iz 2015. godine, u kojem slikar, osim o svojim djelima i umjetnosti, govori i o djetinjstvu provedenom u Hlebinama te zadacima i aktivnostima kojima se bavio (2015).

Povodom obilježavanja 100. obljetnice rođenja hlebinskoga slikara Ivana Generalića, u Hlebinama je 20. i 21. studenoga 2014. godine održan dvodnevni znanstveno-stručni skup na kojem je predstavljen zbornik radova pod nazivom „Ivan Generalić – djelo, vrijeme, život“ (2016) interdisciplinarnog karaktera. Od tekstova, izdvajam rad Sanje Lončar koja je analizirajući i interpretirajući Generalićeve biografske podatke, fotografije i zapisana sjećanja te likovna djela sa seoskim motivima, željela propitati doprinos takve građe poznavanju seoskog prostora, arhitekture i stanovanja u podravskom području.

O Galeriji naivne umjetnosti u Hlebinama pisalo je nekoliko muzealaca i povjesničara umjetnosti. Potrebno je izdvojiti tekst povjesničarke umjetnosti Draženke Jalšić Ernečić (2008), objavljen u *Podravskom zborniku*, u kojem je autorica dala iscrpnu kronologiju planiranja izgradnje i otvorenja hlebinske Galerije od 1962. do 1968. godine. Povodom dvadeset godina djelovanja Galerije, Oka Ričko, povjesničarka umjetnosti, u tekstu u *Podravskom zborniku* (1988) navela je dosadašnji rad i postignuća ostvarena putem ove galerijske institucije. Također, povjesničar umjetnosti i muzeolog Tomislav Šola, u povodu dva desetljeća postojanja Galerije piše o opravdanosti njezinog postojanja i galerijskoj funkciji (1988). Marijan Špoljar piše o kulturnoj ulozi i turističkom značenju hlebinske Galerije (2012). Autor daje prijedlog o transformaciji sadašnje Galerije u tzv. „Baštinski centar Hlebine“, koji se temelji na suvremenim kulturalnim, muzeološkim i razvojnim strategijama. Taj je projekt naveo još 1996. godine u drugom hlebinskom almanahu, a u novijem tekstu ga je dopunio.

U novije vrijeme, o naivnom slikarstvu piše se kao o potencijalnom kulturno-turističkom resursu u Podravini. Autorica Petra Večenaj-Živičnjak provela je istraživanje

(2017) na uzorku od 100 ispitanika na području grada Koprivnice, sela Gole i Hlebina. Putem anketnog upitnika, nastojala je ispitati percepciju naivnoga slikarstva kao ishodišnoga kulturno-turističkog resursa te temelja identiteta i mogućeg kulturnog podravskog brenda. U istraživanju su sudjelovali djelatnici u turističkom sektoru na razini županije i grada te svi zainteresirani građani, a rezultati su pokazali kako je naivno slikarstvo zapostavljeno te da stanovnici regije nisu zadovoljni njezinim trenutnim razvojem i prepoznatljivošću kako u Hrvatskoj, tako i u svijetu (Večenaj-Živičnjak 2017:87). Renata Tomljenović u knjizi „Hrvatski turizam: plavo, bijelo, zeleno” (2006) opisuje vrste turizma u Hrvatskoj, među kojima je i kulturni turizam.

Navedeni pregled literature jasno pokazuje kako je o selu Hlebine, u odnosu na neka druga sela, objavljeno puno literature koja je uglavnom pisana iz povijesnoumjetničke pozicije, odnosno o umjetnosti „Hlebinske škole”, koja popratno spominju selo. Drugačije sagledavanje i noviji pristup na selo Hlebine ostvaren je znanstveno-istraživačkim projektom pod nazivom „Umjetnost u zajednici: redefiniranje nasljeđa grupe ‘Zemlja’” koji je proveden 2019. godine. Studenti etnologije i kulturne antropologije s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu zajedno sa svojim mentorima i u suradnji sa studentima zagrebačke Akademije i likovne umjetnosti, boraveći u Hlebinama, nastojali su analizirati društveno-ekonomsko-politički kontekst u okviru kojeg se odvijaju umjetnički procesi te tradiciju na kojoj se suvremeno naivno stvaralaštvo temelji (Flajsig, Zanki i Škrbić Alempijević 2020). Umjetnost je shvaćena kao „kulturni sustav” kojeg, osim umjetnikove kreativnosti i pristupa, definira širi društveni kontekst koji se odnosi na svjetonazor grupe unutar koje se ona ostvaruje (Geertz 1982 prema Škrbić Alempijević 2020:15).

1.2. Metodologija rada

Kako bi se postigao cilj ovog diplomskog rada, odnosno istražile promjene u prostoru i arhitekturi, načinu života stanovnika sela Hlebine i promjene koje su proizašle posredstvom naivne umjetnosti, u ovom je radu prikupljena, analizirana i interpretirana primarna i sekundarna građa. Prva faza istraživanja uključivala je prikupljanje literature (knjige i publikacije, monografije o najznačajnijim naivnim umjetnicima i seljačkoj slikarskoj školi u Hlebinama), potom novinskih članaka, koje sam prikupila iz digitalizirane preslike tjednih lokalnih novina *Glas Podravine*, koje imaju najdužu i kontinuiranu tradiciju izlaženja od

1950. godine.³ Najviše članaka datira iz 1960-ih godina, u vrijeme kada je bio aktualan projekt realizacije hlebinske Galerije. Za potrebe rada korišteni su promotivni materijali pronađeni na internetskim stranicama Općine Hlebine te Turističke zajednice područja središnja Podravina i Koprivničko-križevačke županije nastali u razdoblju od 2015. do 2022. godine. Također, u radu su korištene povijesne karte s internetske stranice *Map Arcanum*, koje datiraju od 1780-ih do 1880-ih godina, topografskog i katastarskog su tipa i rezultat su vojnih izmjera Habsbuške Monarhije. Na njima nalazimo selo Hlebine te se njihovom analizom mogu dobiti informacije o prostornom razvoju sela.

S obzirom na količinu literature u kojoj se spominju Hlebine, proces rada je uključivao prikupljanje, čitanje, analizu i selekciju podataka o selu koji su značajni za istraživanje kojim se ovaj rad bavi.

Na temelju tih podataka, sljedeći korak bio je razraditi pitanja za intervjue, odabrati primjerene kazivače, provesti intervjue, napraviti transkripte i analizirati dobivene informacije te ih primijeniti u radu. U odabiru kazivača pomogla mi je Sanja Vrgoč, viša muzejska tehničarka iz Galerije naivne umjetnosti u Hlebinama, koja me uputila na Hrvoja Gažija (64) i Baru Mustafu (87) iz Hlebina, i koja je sama bila kazivačica. Vrgoč je porijeklom iz Hlebina i već dvadeset i osam godina radi u hlebinskoj Galeriji te je svakodnevno okružena stanovnicima sela. Hrvoje Gaži rođen je i živi u Hlebinama, sin je slikara Dragana Gažija, upućen je u povijest i događaje u Hlebinama. Bara Mustafa naivna je kiparica i domaćica koja živi u Hlebinama. Upitnica se sastojala od dvadesetak pitanja koje sam grupirala po cjelinama koje prate rad. Kako bih dobila opis života svojih kazivača, uz objašnjenja značenja događaja i pojava o kojima se istražuje, odabrala sam polustrukturirani oblik intervjua, koji je inače najčešći oblik etnografskog intervjua (Potkonjak 2014:71).⁴ Intervjue sam provela usmenim putem u Hlebinama u kući Gažija i Mustafe, dok je Vrgoč ispitana u hlebinskoj Galeriji.

Treći segment rada odnosio se na prikupljanje vizualnog materijala iz arhive Muzeja grada Koprivnice i fotoarhive povjesničara i geografa dr. sc. Dragutina Feletara, koji je prikupljao fotografije podravske sela, među kojima je i selo Hlebine. Osim objavljenih fotografija, u radu su korištene fotografije iz obiteljskog albuma Hrvoja Gažija na kojima je vidljiva arhitektura Hlebina. Također, u radu su uključene i vlastite fotografije koje su nastale prilikom odlaska u selo Hlebine tijekom provedbe intervjua.

³ Projekt digitalizacije novina *Glas Podravine* nastao je kao rezultat projekta „Digitalizacija zavičajne i kulturne baštine – novine ‘Glas Podravine’ (1950.-2007.)”, koji je osmislila i realizirala Knjižnica i čitaonica „Fran Galović” Koprivnica (<http://library.foi.hr/glas/projekt.aspx>, pristup 20.6.2022.).

⁴ Kod polustrukturiranih intervjua „raspored/hodogram pitanja nije čvrsto određen, sljedovi tema mogu se mijenjati onako kako to nameće dinamika razgovora ili priroda situacije“ (Potkonjak 2014:72).

2. PROSTORNA I ARHITEKTONSKA TRANSFORMACIJA HLEBINA

Smještaj sela najčešće ovisi o prirodno-geografskim faktorima, kao što su voda, osunčana strana, topografija i geološki sastav tla, restriktivni prirodni uvjeti (poplave, lavine, vjetrovi, plime, močvare), te o rijedim antropogenim faktorima, poput prometnog položaja koji nije imao veliko značenje za tradicionalno selo (Marinović-Uzelac 2002:135–136). Navedeni faktori utjecali su i na smještaj sela Hlebine. Potkraj 17. stoljeća, selo se razvilo na području južno od bivšeg sela pod imenom Struge, koje se spominje još u prvoj polovici 14. stoljeća. Sljedeće potpoglavlje navodi podatke o nastanku, razvoju i strukturi sela Struge, koje je bitno za razumijevanje postanka sela Hlebina, koje se tumači nakon toga.

Od sela Struge do sela Hlebine

Brojni arheološki nalazi iz različitih povijesnih razdoblja predstavljaju dokaze o životu ljudi u ovome kraju.⁵ U selu Hlebine, nalazi iz srednjovjekovnog razdoblja pronađeni su na Sekiričima, u podrumu kuće Mate Generalića i na Staroj Strugi, odnosno na Svetinjском brijegu, gdje su sačuvani ostatci srednjovjekovne crkve koja potječe iz 14.–16. stoljeća te ulomci keramičkog posuđa, opeke, štuta i kamena (Marković 1984:7–8). Osim arheoloških ostataka, podatke nam potvrđuju i pisani dokumenti koji potječu iz 14. stoljeća, a ujedno su i prvi zapisi koji spominju ovaj dio Podravine.⁶ U njima se kao naselja spominju Struga (današnje selo Hlebine) i manje naselje na tadašnjoj hlebinskoj rudini Zablatje (Feletar 1984:32).

U znamenitom popisu župa zagrebačke biskupije kojeg je napisao arhiđakon Ivan Gorički 1334. godine, spominje se i župa u Strugi kao „ecclesia beatae Virginis de Struga“, što u

⁵ Nalazi pronađeni na lokalitetu Poljane I. potječu iz ranog brončanog doba (1800. g. pr.n.e.), a utvrđeno je i postojanje naselja s kraja brončanog doba, iz starijeg i mlađega željeznog doba te iz srednjeg vijeka. Na lokalitetu Poljane II. nalazi potječu iz srednjeg brončanog doba (17. ili 16. st. pr.n.e.). Na lokalitetu Grede I. pronađeni su ostatci naselja iz razdoblja prijelaza brončanog u željezno doba (9. na 8. st. pr.n.e.), mlađeg željeznog doba (1. st. pr.n.e.) i srednjega vijeka (od 10. do 16. st.n.e.). Na lokalitetu Grede VII. pronađeni su nalazi iz razdoblja Rimskoga Carstva. U Sigecu je pronađen bodež iz srednjeg brončanog doba. Više o arheološkim nalazima vidi u: MARKOVIĆ, Zorko. 1984. „Arheološka nalazišta u hlebinskoj Podravini“. *Hlebinski almanah* 1:5–9.

⁶ Selo Struga prvi put se spominje u darovnici, izdanoj 14. lipnja 1330. godine, kojom hrvatsko-ugarski kralj Karlo Roberto daruje Strugu sinovima hrvatskog bana Mikca, Stjepanu i Akusu. Kralj Ljudevit, sin kralja Karla Roberta, potvrđuje tu darovnicu 11. travnja 1345. godine te tada vlasnikom Struge ponovno postaju braća Stjepan i Akus. Posjed Struga dalje se spominje u listini od 21. svibnja 1353. godine, u kojoj zagrebački kaptol obavještava hercega Stjepana, brata kralja Ljudevita, o ophodnji posjeda i utvrđivanju međa između posjeda Struge i Sv. Petra (današnjeg Peteranca). Tada je vlasnik Struge samo magistar Stjepan, bez brata Akusa (Mraz i Pakasin 1984:12). Struga se u to vrijeme spominje kao „Zthrwga“, a dio je velikog posjeda Prodavić (danas Virje). U drugoj polovici 15. stoljeća vlasnikom Struge postaje Matko Talovac, ban Slavonije, čiji se posjed protezao od Senja do Beograda, odnosno od rijeke Neretve do rijeke Drave (Feletar 1984:32).

prijevodu znači „crkva Blažene Djevice Marije u Strugi“.⁷ Ista župa spominje se i u drugom popisu župa iz 1501. godine, kada je vlasnik Struge Sigismund Ernušt, ujedno vlasnik prodavičkog (virovskog) imanja (Ibid.).

Slika 2. Položaj lokaliteta Svetinjski brijeg na *Google Earth*-u (<https://earth.google.com/web/>, pristup 10.8.2022.)

Slika 3. Rekonstrukcija središta stare Struge u 16. stoljeću (crtež Zlatka Filipovića) (Mraz i Pakasin 1984:13)

Sam naziv „struga“ staroslavenskog je porijekla, a u Podravini se koristio za označavanje mjesta gdje je rijeka Drava trgala, odnosno „strugala“ obalu. Prije nekoliko stotina godina rijeka Drava tekla je uz jugozapadni dio Svetinjskog brijega i „strugala“ ga, pa je selo, koje je nastalo oko tog brijega, nazvano Struga („strug“ – meandar). Također, moguće je da je riječ nastala od riječi „zdrug“, koja označava „zbijeg“, odnosno zajedničko naselje (Mraz i Pakasin 1984:10).

Crtež arhitekta Zlatka Filipovića (Slika 3) ilustrira strukturu sela Struge iz 16. stoljeća, koje se nalazilo oko današnjeg Svetinjskog brijega i podalje od njega, na relativno širokom prostoru, sa crkvom koja je bila smještena na tom brijegu, koji je udaljen oko dva kilometara od središta današnjih Hlebina. Potrebno je napomenuti da pojam „selo“ u tadašnje vrijeme ne odgovara današnjem izgledu sela. Naime, ta sela bila su tzv. „selišta“ koja su se sastojala od

⁷ Župa je vjerojatno obuhvaćala područje između granica župa u Peterancu i Molvama, a upravno je pripadala Križevačkoj županiji, dok je u predturskom razdoblju spadala pod plemićke posjede u Prodaviću (današnjem Virju) i Đurđevcu.

manjeg broja kuća smještenih na višem terenu radi lakše zaštite od čestih poplava (Mraz i Pakasin:10–11).

Stanovnici Struge bavili su se ratarstvom, stočarstvom i lovom te ribolovom, mlinarstvom, a moguće i zlatarstvom, pri čemu se misli na ispiranje zlata na rijeci Dravi (Feletar 1984:32).⁸ U razdoblju prije provala Turaka, koje su trajale kroz 16. i 17. stoljeće na području Podravine, Struge su predstavljale važno naselje na rijeci Dravi, poznato po ratarsko-stočarskoj proizvodnji i ostalim gore navedenim zanatima. Međutim, već krajem prve polovice 16. stoljeća, konstantna turska ratovanja i pustošenja, raseljavaju stanovništvo, ukidaju se župe, a mnoga pridravska sela bivaju razorena (Feletar 1984:33). Nakon zauzimanja Virovitice 1552. godine, Turci redom uništavaju naselja po Podravini, pa tako iste godine pljačkaju i pale Strugu, koja je kao i mnoga druga sela u to vrijeme, ostala razorena i pusta dugi niz godina (Galenić 1995:169). U tom pustošenju, srušena je i župna crkva Blažene Djevice Marije (Mraz i Pakasin 1984:17). Nakon uništenja Struge, jedan dio stanovništva pobjegao je u obližnje Drnje, a drugi dio prešao je rijeku Dravu i pronašao utočište u Međimurju i zapadnoj Ugarskoj (Mađarskoj). Smanjenjem turskih provala, sredinom 17. stoljeća situacija se poboljšava, a već tada započinje povratak odseljenika na ove prostore. Godine 1683. Turci nisu uspjeli zauzeti Beč, pri čemu je njihova moć znatno oslabila (Feletar 1984:34). S prestankom opasnosti, ljudi se vraćaju u Podravinu, obnavljaju župe i stara naselja ili grade nova naselja. Potkraj 17. stoljeća, obnovljena je i stara Struga, ali na novoj lokaciji i pod novim imenom – Hlebine (Ibid.).

Postanak sela Hlebine

Na mjestu današnjih Hlebina, 1690. godine osnovano je selo pod imenom Hlevi. Riječ „hliev“ staroslavenskog je porijekla i označava ambar,⁹ staju ili gospodarske zgrade. Naime, prilikom osnivanja sela, prvo su izgrađene gospodarske zgrade, posebice ambari, a tek kasnije stambeni objekti. Budući da su prolaznici prvo ugledali „hlieve“, taj naziv se ukorijenio i ostao (Mraz i Pakasin 1984:19). Moguće da taj naziv potječe i iz vremena prije doseljavanja, vjerojatno kao naziv nekog selišta, s obzirom da su toponimi za stara selišta Struge nazivani „Velike i Male

⁸ Župnik Franjo Brodarić piše o Strugi: „Naziv Svetinjski brijeg, koji se stoljećima ušćuvao, nuka nas i danas na misao da je crkva Majke Božje na brežuljku nad Hlebinama bila opće poštovana svetinja i proštenije čitavog kraja“ (MADER, Blaž. 1937. *Časti i dobru zavičaja*. Zagreb, str. 354.)

⁹ Ambar, hambar ili žitnica je naziv za građevinu u kojoj se skladištilo žito ili stočna hrana. To je pravokutni ili malo izduženi drveni objekt, obično veličine 3 ili 4 puta 4 ili 5 metara, koji se ukrašavao drvenim rezbarijama i drugim ukrasima (Somek 2010:142).

Hlebine“ (Alečković 1996:17). Kasnije selo dobiva naziv Hlevinje, pa Hlebinje i naposljetku, Hlebine (Mraz i Pakasin 1984:19).¹⁰

Feletar navodi kako su Hlebine najvjerojatnije postojale već od sredine 17. stoljeća, kada je počela nestajati opasnost od Turaka (Feletar 1984:34). No, na mapi iz 1650. godine koju je izradio carski geograf Martin Stier, na mjestu današnjih Hlebina označena je St. Maria (Struga), pri čemu se misli na ruševine nekadašnje crkve Blažene Djevice Marije od Struge. Dakle, Hlebine su osnovane iza polovice 17. stoljeća, odnosno krajem 17. stoljeća. Na mapi je još označen i Sigetl (današnji Sigetec), koji je već 1648. godine bio formiran kao naselje (Slika 4) (Mraz 1996:11).¹¹

Slika 4. Dio mape carskog geografa Martina Stiera iz 1650. godine, s oznakom „Maria“ (<https://podravske-sirine.com.hr/arhiva/9366>, pristup 10.2.2022.)

Osnivači Hlebina povratnici su iz Međimurja i Mađarske, a moguće je da su među njima bili i potomci nekadašnjih stanovnika Struge. Prvo naselje osnovali su na mjestu današnjeg Imbriovca, nakon čega su odlazili u ostale krajeve i osnivali naselja. Hlebine su osnovali na prostoru južno i jugoistočno od granice Struge, odnosno Svetinjskog brijega. Kako bi obilježili spomen na bivšu Strugu, brijeg na kojem se nalazila crkva nazvali su „Svetinjski breg“, a okolno zemljište „Svetinje“. Ti nazivi upotrebljavali su se do kasnih 1990-ih godina (Mraz i Pakasin 1984:19).

¹⁰ Nepoznat je podatak koje je točno godine selo dobilo ime Hlebine.

¹¹ Martin Stier je od 1650. do 1660. godine obilazio Vojnu Krajinu, pretraživao je nova i stara naselja i unosio ih u svoju mapu (Mraz 1996:11).

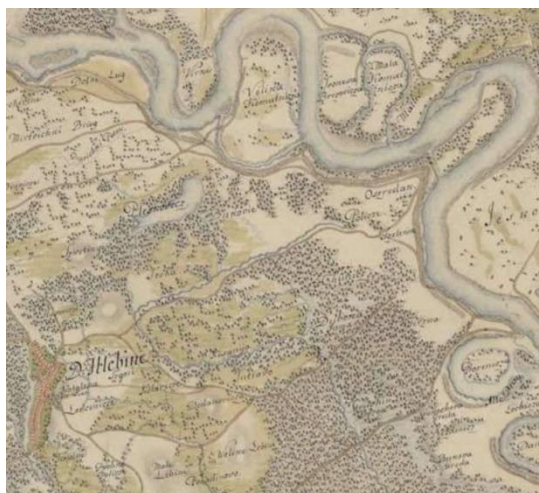
Godine 1700. objavljene su znamenite kanonske vizitacije zagrebačke biskupije, čiji je autor kanonik arhiđakon komarnički (novogradski) Toma Augustić. U njima se spominju i Hlebine, što je ujedno prvi pisani dokument o postturskim Hlebinama. Te je godine Augustić posjetio drnjansku župu, uključujući i Hlebine (Feletar 1984:34). U vizitaciji je spomenuta drvena kapelica sv. Katarine u Hlebinama, koja je napravljena od pletera premazanim blatom, s podom od hrastovih balvana, a oko nje se nalazi groblje, dok je drveni zvonik sa zvonom posebno izdvojen.¹² Ovaj opis kapelice dobar je pokazatelj tadašnje gradnje u Hlebinama, ali i o načinu stanovanja i standardu stanovništva. Osim toga, kanonik je naveo da je tada u Hlebinama bilo 32 domaćinstava, što bi značilo da je naselje tada imalo tristotinjak stanovnika (Ibid.).

Prostorni razvoj i promjene strukture sela Hlebine

Na internetskoj stranici *Arcanum Maps* dostupne su karte europskih zemalja i gradova iz različitih povijesnih razdoblja. Selo Hlebine nalazi se na nekoliko karata: na karti prve vojne izmjere Habsburške monarhije Varaždinskog generalata iz godina 1781.–82.,¹³ zatim na karti druge vojne izmjere Habsburške Monarhije iz godina 1865.–69. te na kartama treće vojne izmjere Habsburške Monarhije iz godina 1869.–1887., u omjerima 1:25000 i 1:75000. Te karte nude veliku količinu informacija o samom izgledu i strukturi sela (raspored ulica, tlocrt kuća), njegovom razvoju i promjenama koje su se desile u selu i njegovom okolišu.

¹² Nakon što je crkva Blažene Djevice Marije na Svetinjskom brijegu uništena, župa od Struge krajem 17. stoljeća pripala je pod Drnje. Budući da je župna crkva u Drnju postala nasljednicom tradicije Svetinjskog brijega, kao župni patron štovala je Majku Božju, pa je nekoliko godina prije osnivanja Hlebina, na mjestu sadašnje hlebinske crkve podignuta drvena kapelica posvećena svetoj Katarini (Mraz 1996:8).

¹³ Varaždinski generalat predstavlja novi teritorijalni ustroj Varaždinske vojne granice koji je stvoren početkom 18. stoljeća sa sjedištem u Koprivnici. Od 1765. godine Križevci i Koprivnica prestaju biti dijelovi Varaždinskog generalata te su vraćeni u sustav civilne Hrvatske. Razgraničenje Varaždinskog generalata trajalo je do 1771. godine. Od 1765. godine, sjedište generalata je u Bjelovaru. Godine 1871. generalat je ukinut (SLUKAN ALTIĆ, Mirela. 2005. „Teritorijalni razvoj i razgraničenja Varaždinskog generalata (1630.–1771.)”. Podravina: časopis za geografska i povijesna multidisciplinarna istraživanja 7:7).

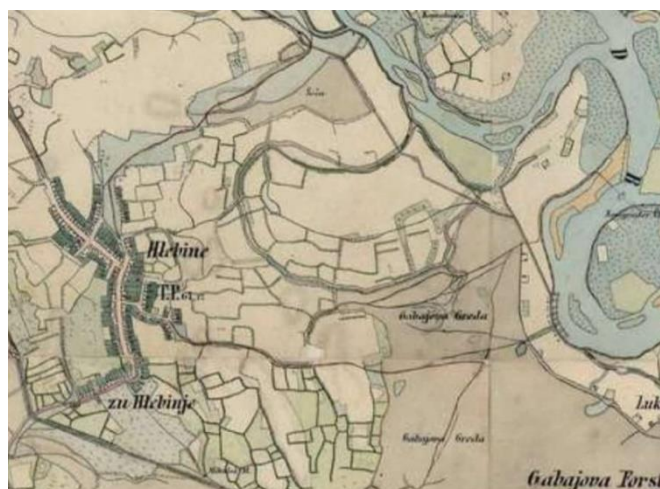
Slika 5. Karta prve vojne izmjere Habsburške Monarhije (1781.–82.), Varaždinski generalat (<https://maps.arcanum.com/en/>, pristup 12.7.2022.)

Slika 6. Karta prve vojne izmjere Habsburške Monarhije (1781.–82.), Varaždinski generalat, selo Hlebine (detalj) (<https://maps.arcanum.com/en/>, pristup 12.7.2022.)

Na karti prve vojne izmjere Habsburške Monarhije iz 1781.–82. godine, vidljivo je kako se selo Hlebine sastojalo od sedamdesetak kuća koje su se nizale duž jedne vijugave glavne ulice, koja se onda granala u sporedne ulice. Kuće više nisu građene u grupicama oko središta ili trgova, kao u selu Struga, nego su se nizale uzdužno uz cestu. Takva gradnja „rezultat je kulturnih, društvenih i političkih prilika“, a ostala je i do današnjih vremena, ne samo u Podravini, nego i u cijeloj panonskoj ravnici (Filipović 1984:249). Nadalje, na karti se jasno vidi izgled tadašnjih okućnica: one su pravilne i izdužene u obliku pravokutnika, s kraćom stranom okrenutom prema cesti i s prostranim dvorištem odostraga. Kuće sa zapadne

strane nisu imale dugačka dvorišta zbog toga što su bile ograničene potokom Bistra.¹⁴ U središtu naselja, na raskrižju cesta, nalazi se veća građevina koja predstavlja crkvu, odnosno tadašnju drvenu kapelicu sv. Katarine. Na južnoj strani sela, sagrađen je most preko Bistre koji je Hlebine povezivao s Gredama. Također, krajolik oko Hlebina u većoj je mjeri bio prekriven gustim šumama hrasta lužnjaka, a na njegovo formiranje veliki utjecaj imala je rijeka Drava. Drava je često mijenjala svoje korito, a svojim nanosima plavila je ovo područje pretvarajući ga u aluvijalnu nizinu. Tako je u 18. i 19. stoljeću područje oko Hlebina bilo močvarno i teško prohodno, pa se krajem 18. stoljeća krenulo u izgradnju nasipa i zagata uz Dravu (Feletar 1984:30).

Slika 7. Karta druge vojne izmjere Habsburške Monarhije (1865.–69.)

(<https://maps.arcanum.com/en/>, pristup 12.7.2022.)

¹⁴ Drugi naziv za potok Bistra je potok Koprivnica ili Koprivnička rijeka, a od Hlebina se naziva Bistra.

Slika 8. Karta druge vojne izmjere Habsburške Monarhije (1865.–69.), selo Hlebine (detalj)
(<https://maps.arcanum.com/en/>, pristup 12.7.2022.)

Na karti druge vojne izmjere Habsburške Monarhije koja datira 1865.–69. godine, može se primijetiti širenje sela Hlebine, u odnosu na prethodno razdoblje. Kuće se i dalje nižu niz ulice, pravokutnog su tlocrta, kraćom stranom okrenute prema ulici, dok se ostali objekti (štagljevi, svinjci, ambari, itd.), pravokutnog tlocrta, redaju iza kuće u dvorištu. Na raskrižju u samom centru sela, koji predstavlja najvažniji prostorni dio sela, smještena je crkva od koje se u blagim lukovima savijaju ulične osi desno i lijevo. Malo dalje od crkve, u sporednoj ulici smjera istok-zapad, u građevini kvadratnog oblika označen je križ, što predstavlja groblje. Kasnije je novo groblje izgrađeno u istoj ulici, ali dalje od centra sela.

Od 1787. do 1857. godine u selu je izgrađeno tristotinjak novih kuća (Filipović 1996:130). U glavnim ulicama, koje su se u početku nazivale „Gornji“ i „Dolnji kraj“, živjelo je stanovništvo imućnijeg imovinskog statusa, a u sporednim ulicama, pod nazivima Sokak, Husovci, Crnilo, Stiska, Grede i Kušćarovec, stanovalo je uglavnom siromašnije stanovništvo (Mraz i Pakasin 1984:21).

Nadalje, mogu se primijetiti promjene koje su se dogodile u okolišu sela Hlebine. Guste šume koje su okruživale selo sada su pretvorene u poljoprivredna zemljišta, uključujući i potok Bistra zapadno od Hlebina, dok je južno od sela potok ukroćen i pretvoren u kanal. Naime, u drugoj polovici 18., a pogotovo u 19. stoljeću, domaćinstva iz većih sela, u koje spadaju i Hlebine, neiskorištena pridravska područja počela su koristiti za poljoprivrednu proizvodnju. Tako su šume pretvarane u oranice, a na tim posjedima se počinju graditi drvene kućice, odnosno „konaki“, koji su služili kao stočarski stanovi u sezoni ispaše ili kao skladišta za poljoprivredni alat ili pak kao skloništa u slučaju nevremena. Konaki su imali jednu prostoriju i otvoreno ognjište, s krovom od slame, a u 19. stoljeću se proširuju i grade sve kvalitetnije. Uz njih, nastaju povrtnjaci, a na terenima se počinje orati i uzgajati žitarice. Godine 1871., nakon razvojačenja Vojne krajine, konaki su pretvarani u trajna naselja raštrkanog tipa, a uz Dravu je formirana Gabajeva Greda, kao hlebinski konak (Feletar 1984:36).¹⁵

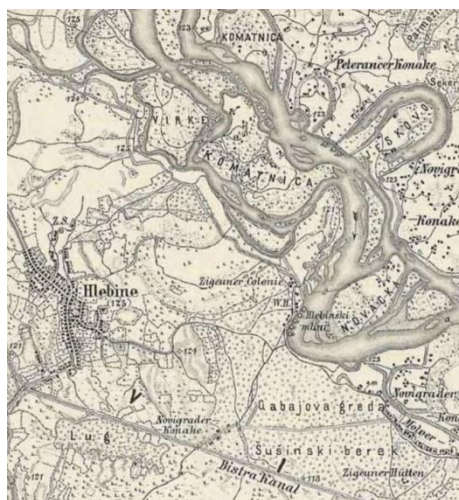
¹⁵ Komatnica, Otočka, Gabajeva Greda, Jeduševac, Novačka, Levača, Gornja Šuma, Bukevlje, Repaš, Ledine Molvarske, Molve Grede, Medvedička, Severovci, Novo Virje, Lijepa Greda, Štorgač, Brodić, Mekiš Podravski, Đuretina, Šašnato Polje, Brestić i Križnica (Somek 2010:144–145).

U hlebinskom konaku Gabajeva Greda, stanovništvo je često bilo ugroženo zbog velikih poplava. Prije je rijeka Drava prolazila kroz Gabajevu Gredu, pa su Hlebinčani tamošnje posjede nazivali „Preki“. Skela za prijelaz preko rijeke nalazila se preko puta hlebinske škole, a pored skele se nalazio mlin, odnosno vodenica. Godine 1827. podignut je nasip od Komatnice do Gabajeve Grede, čime je rijeka djelomično ukroćena, a riječna matica je skrenuta malo sjevernije prema Novački (Mraz i Pakasin 1984:22).

Slika 9. Karta treće vojne izmjere Habsburške Monarhije (1869.–1887.) (1:25000), selo Hlebina (detalj)

(<https://maps.arcanum.com/en/>, pristup 12.7.2022.)

Slika 10. Karta treće vojne izmjere Habsburške Monarhije (1869.–1887.) (1:75000)

(<https://maps.arcanum.com/en/>, pristup 12.7.2022.)

Iz 1869.–1887. godine, postoje dvije karte treće vojne izmjere Habsburške Monarhije, omjera 1:25000 i 1:75000. Na kartama se uočava daljnje širenje sela Hlebine i gušći raspored kuća koje se nižu niz ulice. Jasno se vidi i nizanje glavnih objekata domaćinstava (kuća, štale, ambari, peradarnice, itd.), pravokutnih tlocrta, jedan iza drugoga do kraja dvorišta, koje je također pravokutnog oblika. Zemljišta oko sela podijeljena su na poljoprivredna zemljišta, a između Gabajeve Grede i Komatnice, označeni su hlebinski mlinovi, koji su bili neophodni zbog nepostojanja drugog načina mljevenja žitarica i proizvodnje brašna, koje je bilo potrebno za prehranu.

Do 1900. godine, Hlebine su bile u potpunosti formirane kao naselje (Filipović 1996:130). Gotovo polovica kuća u Hlebinama izgrađena je prije 1945. godine (Feletar 1984:54). Važnije građevine – škola, hlebinska Galerija i općinska uprava – sagrađene su uz glavnu prometnicu sela sredinom 20., odnosno u drugoj polovici 20. stoljeća, a danas je dio ulice uz navedene građevine preimenovan u Trg Ivana Generalića.¹⁶ Zgrada ambulante i sportski dom smješteni su u sporednoj ulici udaljenoj od centra sela „kao rezultat planskog lociranja javnih sadržaja“ (Španiček 2014:20–21).

Slika 11. Tabla s naznakom Trg Ivana Generalića ispred Galerije naivne umjetnosti Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

¹⁶ Zbog nedostatnog školskog prostora, 1938. godine donijeta je odluka o gradnji nove osnovne škole, koja je dovršena 1943. godine (Pleskalt 1984:206). Škola je od 1815. do 1981. godine djelovala kao samostalna škola, dok danas djeluje kao područna škola Osnovne škole „Fran Koncelak“ Drnje (Posedi 2013:105). Godine 1968. izgrađena je Galerija naivne umjetnosti Hlebine, a 1983. godine Hlebine su dobile novu zdravstvenu ambulantu (Bardek 1984:188).

Danas se hlebinske ulice nazivaju: Ulica Krste Hegedušića, Gajeva ulica, Ulica Matije Gupca (jug–sjever), Ulica Stjepana Radića (istok), Ulica bana Josipa Jelačića (zapad). Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2021. godine, selo ima 339 kućanstava i 493 stambene jedinice.¹⁷

Slika 12. Pogled na Gajevu ulicu prema crkvi sv. Katarine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 13. Pogled na Gajevu ulicu s južne strane (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Selo Hlebine ima ruralnu strukturu tipičnu za podravsko područje. Kuće, čiji je oblik pravilan i izdužen u obliku pravokutnika, nižu se niz ulice sela, te formiraju „poluograđenu ili otvorenu strukturu naselja“ (Španiček 2014:21). No, ne može se više govoriti o jedinstvenom tipu kuća budući da se pregrađivanjem i dogradnjom prostorija ili katova, tlocrt kuća promijenio, ali je pravokutni oblik parcele zadržan. Prema općoj strukturi naseljenosti, Hlebine pripadaju zbijenom, zgusnutom, aglomeriranom selu, tipu sela u nizu ili linijskom selu koje „odražava funkcionalnu logičnost u pogledu smještaja i u svojem obliku“ (Marinović-Uzelac 2002:137, 145).¹⁸ Prema dvjema osnovnim jedinicama ruralne upotrebe tla, a to su stanovanje (kuća s okućnicom) i eksploatacijske jedinice (voćnjak, njiva, polje, itd.), Hlebine pripadaju u oblik sela u kojem su te dvije jedinice u prostornom dodiru (Ibid. 138).¹⁹

¹⁷ Popis stanovništva 2021. *Državni zavod za statistiku*, <https://podaci.dzs.hr/media/ixpn5qzo/si-1711-popis-stanovnistva-kucanstava-i-stanova-2021-prvi-rezultati-po-naseljima.pdf> (pristup 30.6.2022.).

¹⁸ Postoji još rastresit, raštrkan, disperzan, razbijen tip sela (Marinović-Uzelac 2002:137).

¹⁹ Drugi tip je selo u kojima su te dvije jedinice prostorno razdvojene (Ibid. 138).

Slika 14. Lokacija sela Hlebine na *Google Maps* karti
(<https://www.google.com/maps>, pristup 24.7.2022.)

Od svog postanka krajem 17. stoljeća, pa do danas, Hlebine su se postupno razvijale i širile. Usporedo s rastom sela, okolni krajolik mijenjao se i postupno prilagođavao načinu života i djelatnostima stanovnika. Kako bi dobili što više obradivih površina, ljudi su krčili šume te regulirali tok rijeke Drave i potok Bistru.

Osim analize povijesnih karata, o promjenama u selu Hlebine i njegovom krajoliku svjedoče i sačuvani zapisi. O siječi šuma oko sela, ali i drveća u samom selu, doznaje se iz zapisa Pavle Gažija iz 1984. godine:

„ (...) Hlebine su ostale bez divljači, sve su više izložene suši i jakim vjetrovima jer su najljepše šume oko sela posječene. Posječene su bez otpora i ulični drvoredi oraha i lipa, i to baš za 60. godišnjicu NK 'LIPA'. (...) Nema više ni pašnjaka, jer su i posljednji razdijeljeni prije par desetljeća“ (Gaži 1984:214).

Slikar-seljak Ivan Generalić prisjetio se poplava rijeke Drave koje su nosile seoske kuće:

„U ovom našem kraju voda može biti veliki neprijatelj čovjeka. Gledao sam kako kuće ruši, kako sirotinja gleda s obale svoju kuću koja propada, kako ljudi pokušavaju da se suprotstave tom nasilju vode. (...) No, sada, ovih posljednjih godina počela je i regulacija rijeke Drave. Veliki nasip već je došao blizu mog sela Gabajeve Grede“ (Tomašević 1976:19).

Arhitektonski razvoj i promjene u selu Hlebine

Povijesne karte analizirane u prethodnom poglavlju, na kojima je prikazano selo Hlebine, pokazuju tlocrt kuća u selu, koji je pravokutan i kraćom stranom okrenut prema ulici, kao i ostale objekte domaćinstva, koji se redaju od ulice do kraja dvorišta jedan iza drugog. Takav prostorni raspored objekata je specifičan za Podravinu od prve polovice 19. stoljeća.²⁰ Putem vizualnih materijala, odnosno fotografija, mogu se pratiti promjene u materijalu gradnje, rasporedu ili načinu gradnje kuća. Foto-arhiva Dragutina Feletara iz 1970-ih godina obuhvaća nekoliko fotografija domaćinstava u selu Hlebine.

Slika 15. Fotografija starinske kuće bez trijema iz 19. stoljeća (Ulica Matije Gupca), Hlebine, danas srušena (foto-arhiva D. Feletara, 1975.)

Fotografija 15. prikazuje tipičnu podravsku kuću za stanovanje iz 19. stoljeća, skromnih dimenzija, građene tradicionalnim materijalima – pleterom nabitim zemljom za gradnju zidova i slamom koja pokriva krov, ograđena drvenom ogradom („To je bila onda sa slamom hiža pokrita“, Mustafa 2022). Filipović navodi podatak da je takvih „hiža slamom pokritih“ ili „podravske hiže“ tada najviše bilo upravo u selu Hlebine (Filipović 1984:249). Takav tip kuće razvio se početkom 19. stoljeća, od skromne kućice s jednom ili dvije prostorije, i zadržao se do početka 20. stoljeća (Feletar 1984:35).²¹ Kuće su gradili samouki majstori tesari i krovopokrivači, a „žbukanje“ zidova obavljali su ručno ukućani, susjedi i poznanici (Mraz i Pakasin 1984:27).

²⁰ Prema rasporedu objekata, ruralna kućišta dijele se na četiri osnovna tipa: 1) kućišta s uzdužnim rasporedom objekata, 2) kućišta s uzdužno-poprečnim rasporedom objekata, 3) kućišta s dva uzdužna niza objekata, 4) kućišta s nepravilnim ili razbacanim rasporedom objekata (Somek 2010:127).

²¹ Postoji nekoliko tipova ruralnih kuća sa zidovima od naboja i pokritih slamom: 1) starinska kuća bez trijema, 2) starinska kuća sa skraćenim trijemom, 3) starinska kuća s uzdužnim trijemom, 4) starinska kuća s dvostranim trijemom (Somek 2010:127).

Kuće su bile prizemnice, s krovom na dvije vode i sa zabatom na ulicu, a pružale su se po dužini dvorišta. Sastojale su se od tri prostorije, koje su bile raspoređene na način da se od ulice nalazila prvo velika soba („hiža“), u kojoj se spavalo, zatim kuhinja („kunja“), s krušnom peći i ognjištem za pripremu hrane („jognjišće“), te na kraju manjom sobom ili komorom. Otvor za ulazak na tavan („nahiž“) pomoću drvenih ljestvi („lojtri“), na kojem se sušilo meso, najčešće se nalazio u zadnjoj prostoriji. Čitava dužina kuće bila je povezana hodnikom ili „ganjčecom“, koji je s dvorišne strane bio ograđen niskom drvenom ogradom (Filipović 1984:229).

Slika 16. Fotografija domaćinstva s uzdužnim rasporedom objekata na dvorištu: kuća, staja, gnojište, šupa, štagalj, Hlebine (foto-arhiva D. Feletara, snimio V. Kostjuk, 1972.)

Na fotografiji 16. mogu se vidjeti gospodarski objekti koji su se po dužini redali iza kuće za stanovanje. U nastavku je slijedila štala („staja“), pa svinjac („kotec“) i spremište za vino i rakiju („klečica“). Iznad svinjca, nalazila se peradarnica za kokoši, a za guske i patke peradarnica se gradila u razini sa zemljom. Gnojište („gnoj“) je dijelio kuću od štaglja, koji je služio kao spremište za sijeno i slamu. Staja je bila smještena u produžetku kuće ili poprečno na kraju dvorišta kao samostojeći objekt ili posebni objekt zajedno sa sjenikom („štagljom“). Iza staje, svako je domaćinstvo imalo vrt i voćnjak. Uz to, ambari za spremanje žita („hliev“) podizani su odvojeno od kuće (Mraz i Pakasin 1984:24–26).

Bara Mustafa navodi kako su njezini roditelji imali kuću u Husovcima (današnja Gupčeva ulica), te da su od gospodarskih objekata imali štagelj i štalu. Kuća je imala otvoreni dugački trijem, prema dvorištu, s kojeg se ulazilo u kuhinju i sobu („Naša je bila velika, hiža duga, bilo je rasprto na stupe, a kak je kuhinja i soba bila, to je bilo zaprto, to je zidano bilo“, Mustafa 2022).

Slika 17. Dragan Gaži, u pozadini štagelj, Gajeva Ulica, Hlebine (obiteljski album Hrvoja Gažija, snimio Gerhard Ledić, 1960-e godine)

Na fotografiji 17. vidi se štagelj ispred kojeg stoji slikar-seljak Dragan Gaži u blatnjavom dvorištu.²² Štagelj je napravljen od drvenih dasaka, sa slamnatim i neravnim krovom.

Dakle, iz fotografija i opisa izgleda kuća, može se zaključiti da je standard života na selu tada bio dosta nizak, sa skućenim i skromnim prostorima za stanovanje. Materijali gradnje bili su tradicionalni (blato, drvo, slama), bez dugotrajnije izdržljivosti i kvalitete.

O siromaštvu i teškim uvjetima stanovanja saznaje se i iz nekoliko sličnih zapisa Ivana Generalića.²³ Budući da je Generalić najistaknutija ličnost u hrvatskoj naivnoj umjetnosti, o njemu je najviše pisano. U brojnim intervjuima, Generalić je, osim o slikarstvu, govorio i o svome životu, načinu stanovanja i izgledu kuća. Tijekom života, promijenio je nekoliko kuća za stanovanje, prema čijim se opisima može pratiti tijek promjena u arhitekturi, ali i standardu življenja (Lončar 2012:165–166).

U narednim zapisima istaknuta je skromnost seoske okućnice i građevine u kojoj je Generalić proveo djetinjstvo do sredine 1920-ih godina (Ibid. 162).

„To je bila najstarija kućica u Hlebinama, s dva obloka, na kojima su bile tek dvije šajbe. U sobi je bila zemlja, a isto tako i u kuhinji. Imali smo štalu i mali štagalj.

²² Dragan Gaži rođen je 1930., a umro 1983. godine. Pripadao je drugoj generaciji seljaka-slikara.

²³ Sanja Lončar u tekstu „O podravskim selima, arhitekturi i stanovanju kroz život i stvaralaštvo slikara Ivana Generalića” (2012.) navodi nekoliko Generalićevih izjava koje opisuju kuće u kojima je stanovao. Ivana Generalić rođen je 1914. godine u Hlebinama, a umro je 1992. godine u Koprivnici.

Dvorište je bilo usko (...). Moji su se roditelji jako mučili, imali su težak život“ (Tomašević 1976:18).

„Živjeli smo u maloj kućici, staroj, blatom ocupanoj, pokrivenoj krohom. Imala je dva mala prozora i svaki oblok imao je dvije šajbe. Poda nije bilo, već čista zemlja. (...) Kućica je bila izvan glavne ceste, u sokaku zvanom Crnilo, okrenuta prema bari, gdje su se uvijek guske i race kupale i svinje kaližale (...)“ (Špoljar 1984b:129).

„Moji su bili siromašni, u kuhinji i u sobi bila nam je zemlja... „špajzu“ nismo ni imali. Štagalj nam je bio mali, dvorište usko“ (Pavković 1994:76).

Slika 18. Roditelji Ivana Generalića, Mato i Terezija, ispred kuće, vjerojatno u Crnilu, Hlebine (Lončar 2016:160)

Fotografija 18., prema mišljenju Sanje Lončar, najvjerojatnije prikazuje opisanu kuću u Crnilu (Lončar 2016:162).²⁴ Sredinom 1920-ih godina, Generalić se s roditeljima preselio u kuću koja se nalazila u današnjoj Gajevoj ulici (Ibid. 163).

²⁴ Isprva je Generalić s obitelji živio u kući svojeg djeda, no kada se njegov otac „odijelio“ zbog toga što je bio najstariji sin, obitelj se preselila u opisanu kuću u Crnilu. Ta kuća danas je srušena, a na njezinom mjestu stoji prazna parcela, koja ni po čemu nije povezana s obitelji Generalić (Lončar 2016:162).

Slika 19. Stara kuća Ivana Generalića, Hlebine, srušena početkom 1970-ih (Lončar 2016:160)

Prema fotografiji 19., tzv. „roditeljske kuće“ Ivana Generalića, može se uočiti upotreba drugačijih materijala u odnosu na prethodnu kuću u Crnilu. Ova kuća građena je od cigli i pokrivena je crijepom, a raspored prostorija (prednja soba, kuhinja i ostava, tzv. „hižićku“) ostao je isti kao i kod kuća od naboja sa slamnatim krovom. Na kuću se nastavljala štala, dok je u produžetku bio štagalj (Lončar 2016:163 prema kazivanju Milana Generalića).

Naime, na prijelazu 19. u 20. stoljeće te nakon Prvog svjetskog rata, u Podravini se počinju masovnije graditi zidanice, odnosno kuće građene ciglom, čije je krovništvo pokriveno crijepom. Promijenom materijala gradnje, promijenila se i djelatnost ljudi, odnosno zidari postaju glavni majstori, potisnuvši tako tesare i krovopokrivače slamom (Mraz i Pakasin 1984:27).

Krajem 19. stoljeća nakon požara u kojem je izgorjelo tridesetak kuća, u Hlebinama su se počele graditi kuće od cigle („Mi smo to zvali, jedinka, zidanice, dugačke kuće, sve u jednom skoro tipu, znači napred velika soba, pa iza toga predsoblje, kuhinja, pa ostava i dalje su se gospodarske zgrade na taj način vezale“, Gaži 2022), s gradilištima širine od trinaest do trideset i dva metara (Ibid.).

Slika 20. Dragan Gaži, u pozadini red zidanica, Gajeva ulica, Hlebine (obiteljski album Hrvoja Gažija, snimio Gerhard Ledić, 1960-e godine)

Na fotografiji 20. vidi se red zidanica jedinki koje se nižu duž glavne hlebinske ulice, (danas Gajeva ulica) jednakih su i skladnih veličina i oblika.

Slika 21. Dragan Gaži s kolima, u pozadini zidanica, raskrižje kod crkve, Hlebine (obiteljski album Hrvoja Gažija, snimio Gerhard Ledić, 1960-e godine)

Osim arhitekture zidanice, na fotografiji 21. vidi se izgled glavne hlebinske ceste, koja je bila neasfaltirana i široka („To su bile široke staze, i dan danas su široke, al su bile prašnjave”, Gaži 2022).

U Feletarovoj foto-arhivi vide se dva tipa zidanica u Hlebinama: zidanica jedinka i zidanica jedinka s boltanim trijemom.

Slika 22. Fotografija niza zidanica jedinki iz glavne ulice, Hlebine, većina danas srušena
(foto-arhiva D. Feletara, 1973.)

Fotografija 22. prikazuje prvi tip zidanice jedinke, koje su predstavljale najčešću vrstu novije tradicijske kuće u Podravini. Ove jedinke imale su istu veličinu, oblik i tlocrt (s tri prostorije) te su se pravilno nizale uz Gajevu ulicu, poput kuća od naboja s krovom od slame (Somek 2010:137).

Slika 23. Fotografija zidanice jedinke s boltanim trijemom, Hlebine, danas srušena
(foto-arhiva D. Feletara, 1973.)

Fotografija 23. prikazuje vrstu zidanice koja ima veliki trijem s boltanim arkadama i prostranije prostorije, ali danas, nažalost, nije sačuvana (Feletar 1984:35).²⁵

²⁵ Postoji nekoliko tipova zidanica – kuća zidanih ciglom i pokrite crijepom: 1) zidanica jedinka, 2) zidanica građena u ključ, 3) proširena zidanica građena u ključ, 4) zidanica jedinka s boltanim trijemom (Somek 2010:127).

Slika 24. Tip zidanice, tzv. „fronte“, Gajeva ulica, Hlebina, danas zapuštena
(snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Na fotografiji 24. prikazan je tip zidanice s prostranijim prostorijama i raskošnijom fasadom, koje su gradili imućniji stanovnici sela („Malo imućniji su gradili tzv. fronte, ove stare kuće koje su i dan danas tu s tri ili četiri prozora, sa zabatima, pa su onda imali one ulazne forganjke”, Gaži 2022).

Sredinom 1930-ih godina, Ivan Generalić također je živio u zidanici koja je imala predsoblje, spavaću sobu, kuhinju i ostavu.²⁶ Na kuću su se nadovezivali gospodarski objekti, štala, gumno i sjenik, koji se mogu vidjeti na fotografiji 25 (Lončar 2016:163).

²⁶ Nakon što se oženio i dobio sina, Ivan Generalić se, zajedno sa suprugom Ankom, preselio u kuću na današnjoj adresi Gajeva 75, dok je prethodna kuća srušena početkom 1970-ih i na njezinom mjestu je izgrađena nova moderna kuća. Kuću na adresi Gajeva 1 naslijedio je Mato Generalić, brat Ivana Generalića, a zatim Matov sin Milan Generalić koji je umro 2015. godine (Lončar 2016:163).

Slika 25. Fotografija staje i sjenika Ivana Generalića, Hlebine
(foto-arhiva D. Feletara, 1973.)

Nakon stjecanja svjetske slave 1960-ih i uspješnom prodajom svojih slika, Generalić je kraj stare kuće izgradio novu kuću za stanovanje, a staru prenamijenio u atelje. Na mjestu srušenog štaglja izgradio je galeriju (Lončar 2016:164) (Slika 26). („Kuća ima centralno grijanje na lož-ulje, tako da mi ne trebaju drva (...)“, Tomašević 1976:34). Na temelju Generalićevih iskaza uočava se što je u tom periodu značilo poboljšanje standarda stanovanja (Ločar 2016:164). Kuće više nisu skućene, nego su prostranije te se više ne koriste drva za peć, nego se uvodi centralno grijanje.

Slika 26. Kuća Ivana Generalića, Gajeva 75, Hlebine
(snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slijedom Generalićevih zapisa i fotografija njegovih kuća, vide se promjene koje se odnose na poboljšanje životnih uvjeta, o u smislu korištenja suvremenijih materijala, sustava grijanja. itd. Vidljiv je iskorak iz jednog siromašnog i skromnog načina stanovanja prema modernijem tipu arhitekture koja je sličnija građevinama urbanih područja (Ibid.). Obitelj Generalić se izdvaja u selu budući da je, zahvaljujući Ivanu Generaliću i njegovoj popularnosti i prodaji slika, imala dovoljno financijskih sredstava da bi mogla raditi takve preinake i dogradnje.

Kod ostalih stanovnika sela također su se dogodile promjene u izgledu kuća i materijalima kojima su građene, ali ne takvog obima kao što si je mogla priuštiti obitelj Generalić.

Obitelj Gaži je staru zidanicu jedinku 1960-ih godina nadogradila dodavši joj u produžetku prema dvorištu tri sobe koje su bile potrebne kako bi bilo više mjesta za obitelj. Dragan Gaži zaradom od prodanih slika, 1970-ih godina nadogradio je kat kuće za svoju djecu. Danas, sin Hrvoje živi u navedenoj kući, ali govori kako mu je ona teret zbog toga što mu je prevelika i teška za održavanje, budući da su se kćeri udale i preselile u svoje kuće, a on je ostao živjeti sa suprugom i majkom.

Slika 27. Hrvoje Gaži ispred kuće, Gajeva ulica 65, Hlebine
(snimila Patricija Andrašić, 1.9.2022.)

Na fotografiji 27. prikazana je Gažijeva kuća koja je nadogradnjom stare zidanice poprimila novi oblik i izgled. Obris zidanice nisu vidljivi, kuća je proširena i dodan joj je jedan kat.

Sanja Vrgoč, viša muzejska tehničarka koja je u hlebinskoj Galeriji zaposlena 28 godina, navodi da su njezini roditelji 1970-ih sagradili novu kuću, pokraj zidanice jedinke u kojoj su do tada živjeli, a staru kuću su srušili (“ (...) ja nisam odrasla u nekakvoj potleušici, nego smo stvarno imali doma sve uvjete”, Vrgoč 2022).

Sedamdesete i osamdesete godine obilježene su gradnjom novih kuća u Hlebinama, kao i mijenjanjem načina života stanovnika o čemu svjedoče i zapisi Ivana Generalića („Selo je prije izgledalo siromašno, dok sada ima mnogo lijepih, novih kuća, ali nije sve zbog toga danas i ljepše nego ranije“, Tomašević 1976:32).

„Ima u Hlebinama puno novih kuća, rekao sam, koje imaju televizore na kojima se prate i vijesti i zbivanja u svijetu. (...) I u kućama ima puno stvari kojih nije bilo ranije“ (Ibid. 33–34).

Prema Generaliću, iako se životni standard sela poboljšao, modernizacija je utjecala na smanjenje društvenog života stanovnika.

S tim se slaže Milan Generalić, koji navodi da je potrebno čuvati tradicijsku arhitekturu, materijale i način gradnje:

„Ni moderne kuće nisu velika dobrobit za selo. U arhitekturi cijenim tradicionalne materijale i konstrukcije: drvo, pleter, blato, starinsku ciglu. To su prirodni materijali, primjereni čovjeku (...)“ (Jelušić 2015:233 prema kazivanju Milana Generalića).

U usporedbi s ostalim selima ovog kraja, u selu Hlebine zadržan je oblik i položaj okućnica te osnovni raspored stambenih i gospodarskih građevina. No, u drugoj polovici 20. stoljeća, nadogradnjama i pregrađivanjima promijenjena je katnost, veličina i oblikovanje građevina. Povećanjem katnosti, povećao se i broj prostorija u kući, pa od prijašnje tri prostorije, kuće dobivaju još nekoliko prostorija. Na mjestu srušenih starijih kuća, grade se nove kuće koje nužno ne prate oblik prijašnje građevine. Promijenjen je materijal i način gradnje ograda okućnice, od prvotnih ograda načinjenih od pletera ili drvenih dasaka kod kuća sa slamnatim krovom, do zidanih ograda sa drvenim vratima i drvenom kapijom u produžetku jedinki zidanica, koje su u visini do polovice prednjih prozora. Ograde na današnjim kućama najčešće imaju niski betonski parapet sa stupovima između kojih su nanizani vertikalno postavljeni drveni ili metalni stupići (Slika 36) ili su napravljene od pravokutnih betonskih ploča pričvršćenih na stupove (Slika 28). Betonske ograde često su dekorirane i obojane. Ispred ograda se nalazi travnata površina na kojoj se često može vidjeti mali cvjetnjak ili stablo, a proteže se do asfaltirane ceste. U Gajevoj ulici, ispred kuća s istočne strane, betonskim je tlakavcima popločen nogostup i pješački i kolni prilaz ispred kuća (Slika 29).

Slika 28. Obnovljena zidanica s ogradom od betonskih ploča, Gajeva ulica, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 29. Pogled prema Gajevoj ulici, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Zajedničke površine nalaze se ispred crkve, škole i Galerije naivne umjetnosti Hlebine, a budući da je prostor ispred i oko Galerije najprostraniji s uređenim travnjakom, raslinjem i klupama za sjedenje, dobio je ulogu seoskog trga (Slika 30).

Slika 30. Prostor ispred Galerije naivne umjetnosti Hlebine umjesto seoskog trga (snimila Patricija Andrašić 26.9.2022.)

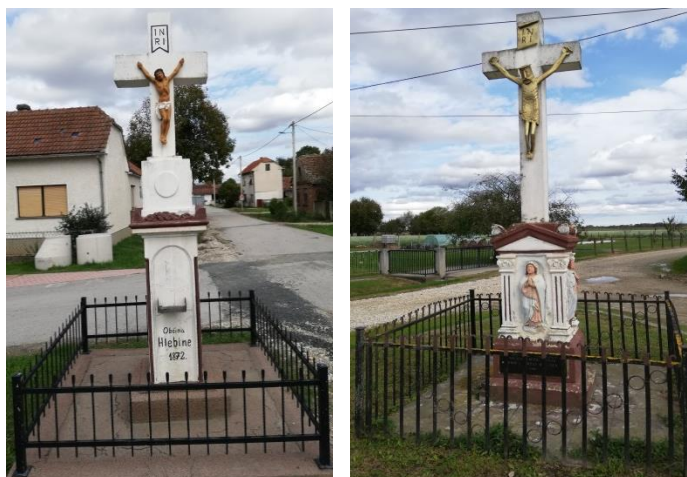
Slika 31. Područna škola Josipa Generalića Hlebine, Trg Ivana Generalića 6, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Na raskršćima pojedinih ulica, unutar malih parcela ograđenih metalnim ogradama, postavljena su raspela (Slika 32–35).

Slika 32. Raspelo na lijevoj strani Ulice bana Josipa Jelačića, na ulazu u Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 33. Raspelo na raskrižju Ulica bana Josipa Jelačića i Matije Gupca, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 34. Raspelo na raskrižju Ulica bana Josipa Jelačića i Matije Gupca, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 35. Raspelo u Ulici Matije Gupca, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 36. Primjer kuće „katnice“, s gospodarskim objektima, Ulica bana Josipa Jelačića, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Fotografija 36. prikazuje kuću katnicu s balkonom i gospodarskim objektima u dvorištu – spremnikom za kukuruz („koš“) i stajom koja je postavljena poprečno i zatvara dvorište. Dakle, stari gospodarski objekti su zadržani, ali nisu svi u funkciji. Danas su ti objekti prepušteni propadanju ili su pregrađivani ili im je funkcija prenamjenjena, npr. staja je spremište za alate ili odlagalište starih predmeta.

Slika 37. Staja i štagalj, čija je prvotna namjena promijenjena (snimila Patricija Andrašić, 25.8.2022.)

Fotografija 37. prikazuje zidanu staju i štagelj kazivačice Bare Mustafe, koji su smješteni u nastavku kuće. Budući da više ne drži stoku, objektima je promijenjena namjena. Staja služi kao odlagalište predmeta koji se ne koriste, a u štaglju se nalaze pomoćna kolica. Objekti su u zapuštenom stanju, obrasli raslinjem, kao i ostatak dvorišta.

Neke starije kuće u selu su pregrađivane, a na mnogima je korišten materijal koji nije primjeren za podravsko selo i odudara od tradicijske gradnje. Na fotografijama se vide primjeri kuća na kojima je upotrebljena plastična stolarija te kamen kao materijal za oblaganje kuće, kao i dogradnja.

Slika 38. Primjer novije gradnje, Ulica Matije Gupca, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 39. Primjer zidanice s plastičnom stolarijom, Gajeva ulica, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 40. Primjer obnove zidanice s novim materijalom, Gajeva ulica, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 25.8.2022.)

Slika 41. Dograđena garaža uz zidanicu, Ulica Matije Gupca, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Mnoge nove kuće nemaju dovršenu fasadu, a one koje imaju, u usporedbi s prijašnjim zemljanim tonovima na kućama, obojane su intenzivnijim bojama (Slika 42).

Slika 42. Primjer novije gradnje, Gajeva ulica, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Iza starih, napuštenih kuća, često se grade nova kuće koje ispunjavaju uvjete modernog stanovanja (Slika 43).

Slika 43. Zapuštена zidanica iza koje je izgrađena nova kuća, Ulica bana Josipa Jelačića, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Selo je zadržalo prijašnji prostorni raspored, međutim novija gradnja odudara od tradicijskih kuća te bi se trebala provesti ozbiljna briga o urbanističkom i prostornom uređenju. Veliki problem u selu su i mnogobrojne zapuštene i neuređene kuće, što jako iznenađuje posjetitelje

sela koji ostaju zaprepašteni i razočarani nebrigom za takve objekte.

Slika 44. Primjer zapuštene zidanice, Gajeva ulica, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 45. Zapuštena fronta, Gajeva ulica, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Vrgoč navodi da stare kuće većinom propadaju što je, nažalost, jako vidljivo u glavnoj seoskoj ulici. Na izgled sela požalio se posjetitelj koji se čudio starim kućama koje propadaju. Također, posjetitelji su razočarani izgledom sela i činjenicom kako mnoge kuće nemaju dovršenu fasadu, što je zakonska obveza u drugim zemljama (Vrgoč 2022).

Danas u Hlebinama mnoge kuće nemaju dovršenu fasadu zbog ne vođenja brige o izgledu i stanju svojih kuća, što zbog nemara ili nedostatka materijalnih sredstava za obnovu. To je čest slučaj i u ostalim ruralnim područjima u kojima arhitektonska baština propada i u stanju je ruševnosti. Vlasnici često napuštaju kuće ili u njima najčešće žive stariji članovi obitelji koji nemaju sredstava za održavanje kuće (Lončar i Wellinga 2020:147).

Kazivačica Bara Mustafa, nakon suprugove smrti 1980-ih, ostala je živjeti sa dvije kćerke, koje su se nakon udaje odselile u druge domove. Budući da je ostala živjeti sama nije imala dovoljno finansijskih sredstava za ulaganje u održavanje ili obnovu kuće što je vidljivo u dotrajalosti objekta i gospodarskih zgrada, koje više nisu u funkciji, kao i skromnosti interijera i namještaja u njemu. Zadržani su elementi tradicijske ruralne arhitekture, poput drvenih ljestvi („lojtri“) u komori koje vode na tavan. Danas se u njoj nalazi skromna kuhinja s betonskim podom (Slika 46).

Slika 46. Komora u kući Bare Mustafe (snimila Patricija Andrašić, 25.8.2022.)

U selu ima i primjera kuća koje su obnovljene u skladu s tradicijskom gradnjom podravskog područja, pri čemu se poštuje oblik i veličina starinske kuće te boja fasade (Slika 47, 48).

Slika 47. Primjer obnovljene zidanice, Ulica Matije Gupca, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 48. Primjer obnovljene fronte, Ulica bana Josipa Jelačića, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

3. TRANSFORMACIJA NAČINA ŽIVOTA STANOVNIKA HLEBINA

Najveće promjene u selu Hlebine, u smislu ekonomije, društva, strukture i tehnologije, dogodile su se u rasponu od 1950-ih godina do kasnog 20. stoljeća. Do tada, seljaci su se bavili primarnom djelatnošću, poljoprivredom. U 18. stoljeću život seljaka bio je reguliran vojnokrajiškim ustrojem koji je ustrajavao na održavanju obiteljskih zadruga od kojih su osiguravali mogućnost zarade i vojne obveznike (Feletar 1984:35).²⁷ U posljednjim desetljećima 19. stoljeća raspadom obiteljskih zadruga život se seljaka promijenio zbog parceliziranja i usitnjavanja zemljišta (Ibid. 36).²⁸ U međuratnom razdoblju, uslijed teške situacije seljaci počinju sudjelovati u novim aktivnostima, kao što su slikanje i pisanje koje im je omogućilo izražavanje svog nezadovoljstva, a Hlebinčani postaju i politički aktivni te osnivaju mnoge organizacije (Ibid. 37–38).²⁹

Uslijed socioekonomskog i tehnološkog razvoja, hlebinska Podravina nakon Drugog svjetskog rata, pa do kasnog 20. stoljeća, doživljava izraženiju transformaciju (Feletar 1984:39). Hrvoje Gaži prisjeća se kada su Hlebine dobile struju 1950-ih, pa televiziju 1960-ih i telefon između 1970-ih i 1980-ih. Godine 1945. osnovana je zadruga, s primarnom djelatnošću dopreme i raspodjele robe za seosko stanovništvo te otkupom poljoprivrednih proizvoda.³⁰ Od 1948. godine zadruga je provodila i druge aktivnosti, poput nabavke poljoprivrednih strojeva i alata, gradnje vlastitog elektroničkog centra, otvaranja knjižnice i čitaonice, asfaltiranja te otkupa zemljišta za izgradnju Društvenog doma. Glavna djelatnost zadruge bila je razvoj kooperativne poljoprivredne proizvodnje kod seljaka (Feletar i Pakasin 1984:133–142). Početkom 1970-ih, zadruga je započela uspješnu suradnju s tvornicom „Podravka“ iz Koprivnice, koja je tada bila snažna prehrambena industrija, pa je zahtijevala veće količine proizvoda (Feletar i Pakasin 1984:143). Hlebine su postale „selo kooperanata i naprednih poljoprivrednika“, u kojem „skoro svaka kuća posjeduje radio-aparat“ i u kojem „niču nove stambene zgrade“ te da mnoga domaćinstva posjeduju „prave 'tvornice' pilića koji se prerađuju u koprivničkoj prehrambenoj industriji 'Podravka'“ („Šetnja Hlebinama“ 1964.).

²⁷ Ulaskom u Vojnu krajinu, seljački život se promijenio zbog toga što su morali plaćati daće i poreze državi, crkvi i vojnoj upravi te konstantno biti na raspolaganju za obavljanje vojnih dužnosti (Feletar 1984:35).

²⁸ Ukinućem Vojne Krajine 1871. godine, hlebinska Podravina priključena je civilnoj Hrvatskoj (Bjelovarsko-križevačkoj županiji). Tada je raspadanje obiteljskih zadruga bilo već aktualno, a velika gospodarska kriza između 1873. i 1895. godine ubrzala je taj proces (Feletar 1984:36).

²⁹ Iako je tehnologija i tehnika napredovala, što se pogotovo odnosilo na poljoprivrednu proizvodnju, hlebinsko zadrugarstvo nije bilo uspješno u proizvodnji i poslovanju. Uz to, razvoj obrta, trgovine i industrije je kasnio (Feletar 1984:37–38).

³⁰ Zadruga se nazivala Osnivačka skupina „Nabavno-prodajne i prerađivačke zadruge s ograničenim jamstvom“.

Dakle, vidimo da su seljaci međusobno surađivali sa ciljem napretka poljoprivrede, ali i samog sela Hlebine.

U 1980-im godinama broj poljoprivrednika-kooperanata je smanjen, što se nastavilo i u narednim godinama. Ljudi su posao počeli tražiti u drugim djelatnostima, budući da poljoprivreda, koja pripada primarnoj djelatnosti, više nije zahtijevala toliko zaposlenika. To je rezultiralo preseljenjem stanovništva, posebice mlađeg, iz sela u industrijska središta, najčešće u grad Koprivnicu ili u Drnje (Feletar 1984:54). U Hlebinama je također došlo do depopulacije stanovništva, a prema Gažijevim riječima, oni koji su jednom otišli iz sela, više se nisu vratili (Gaži 2022). Iako je iseljavanje iz sela bilo konstantno, ono je ublaženije zbog razvoja izvanpoljoprivrednih djelatnosti u samim naseljima. Tako je 1981. godine najveći broj aktivnog stanovništva u Hlebinama još uvijek bio zaposlen u poljoprivredi, dok je manji dio bio zaposlen u industriji, prosvjeti, upravi, kulturi, trgovini, ugostiteljstvu i obrtu (Feletar 1984:54). Dakle, osnovica egzistencije stanovnika i dalje je bila poljoprivredna proizvodnja.

U ovome razdoblju dolazi do izraženijih promjena života zbog toga što dolazi do iseljavanja stanovništva u grad, a mnogi svakodnevno putuju na posao.

S povećanjem životnog standarda stanovništva, obitelji su najčešće imale samo jedno ili dvoje djece.³¹ Uz to, razvojem zdravstvene zaštite došlo je do pojave „senilizacije“ stanovništva, što znači da je dobna granica prosječnog trajanja života pomaknuta iznad 70 godina. Mlade i srednje dobne granice su smanjene, a starije i stare povećane (Ibid. 40–41).

Krajem 20. stoljeća, ekonomsko-demografska je struktura Hlebina, kao kod ostalih podravske naselja, komplicirana i pokazivala je nepovoljne tendencije za daljnji razvoj. Vladao je manjak mladog i stručnog stanovništva koje bi bilo stalno nastanjeno u selu. Poljoprivredni je razvoj, usko povezan s navedenim demografskim promjenama, ukazivao na stalne probleme, a ne na rješenja. Preferirala se industrija u gradovima, dok se na selo i na privatne djelatnosti gledalo kao na nešto zaostalo (Gaži 1984:244–245).

U 21. stoljeću stanovništvo sela i dalje se bavi poljoprivredom, ali jačanjem industrije i većih tvornica, kao što je prehrambena industrija „Podravka“ ili farmaceutska industrija „Belupo“, mnogi odlaze ili svakodnevno putuju na posao u grad. To primjećuje i Gaži, koji navodi da u Hlebinama danas vlada loše ekonomsko stanje. Navodi da su Hlebine 1980-ih i početkom 1990-ih godina bile puno jače u ekonomskom smislu te da je oko osamdeset

³¹ U domaćinstvima je smanjen broj članova, pa je tako 1981. godine prosječna veličina u Hlebinama iznosila 2,8 članova (Feletar 1984:40).

stanovnika sela bilo zaposleno u firmama koje se bave građevinskim djelatnostima. Danas u Hlebinama djeluje samo jedna firma u kojoj je zaposleno tek troje, četvero ljudi („Nažalost, dok nema ekonomskog interesa i nečeg da ostanete, tu svi beže”, Gaži 2022). Dakle, u selu više ne postoje kooperacije koje su surađivale s „Podravkom”, što znači da stanovništvo, osim manjeg dijela koje se bavi poljoprivredom, mora svakodnevno na posao putovati u Koprivnicu ili druga mjesta.

Pojava industrijskog sektora utječe na promjenu podjele rada, odnosno od „horizontalnog” tipa, koji podrazumijeva podjelu rada unutar jedne obitelji ili između obitelji, prešlo se u „vertikalni” tip, odnosno mješanje djelatnosti kod istih osoba („seljak-radnik”) (Marinović-Uzelac 2002:147–148). Život i rad seljaka unutar obitelji ovisio je o godišnjim ciklusima koji su uvjetovali vrstu poslova koji su se trebali obaviti u određenom periodu. Uz poslove koji su vezani uz godišnja doba, seljaci su imali i ustaljene svakodnevne obaveze koje su počinjale oko četiri ili pet sati ujutro, a uključivale su čišćenje staje i svinjca, stavljanje „nastira” (sijena ili slame), hranjenje stoke i peradi, mužnju krava, i dr. Pojavom drugih sektora, promijenio se takav ritam života, dok su većinom mladi odlazili raditi u firme, stariji članovi obitelji zadržali su nešto stoke ili peradi o kojoj su se sami brinuli (Gaži 2022).

Iako se standard života poboljšao, u selima prevladava staračka populacija („Puno tih malih ruralnih sredina će polako se pretvarati, kak ja velim, u staračke domove”, Gaži 2022).³² Senilizacija stanovništva utječe i na društvene aktivnosti kojih je sve manje, u odnosu na ranija razdoblja, što potvrđuje kazivanje Vrgoč. U 1990-im godinama selo je imalo dva kulturnomjjetnička društva, a danas ne djeluje nijedno. Aktivan je samo nogometni klub „LIPA“. U društvenom domu održavaju se jedino godišnje skupštine i proslave kojima se obilježava kraj školske godine ili blagdani (“Jako je to sve palo, kak je to bilo prije, a sad se stvarno ne događa ništa”, Vrgoč 2022). Uz to, stanovnici sela danas se manje družu i pričaju, što je u ranijim razdobljima bila svakodnevica. Društveni život odvijao se na ulicama sela na kojima su stariji ljudi provodili većinu svojeg vremena (Gaži 2022). Tijekom blagdana, stanovnici sela okupljali su se ispred galerije ili crkve (Gaži 1984:241).

Stanovnici sela u ranijim razdobljima su si međusobno pomagali i zajedno obavljali poslove („Navek dok smo nekaj delali, došli su svi pomoći, i mi smo k njima išli dok je trebalo brat kuruzu“, Mustafa 2022). Danas prevladava asocijalizacija među stanovništvom sela koja je

³² Od polovice 20. stoljeća, do drugog desetljeća 21. stoljeća očituje se demografski pad stanovništva (1948.: 1940; 1953.:1864; 1961.: 1817; 1971.: 1728; 1981.: 1584; 1991.: 1395; 2001.: 1291; 2011.: 1155; 2021.: 1054) (Popis stanovništva 1948.–2021., *Državni zavod za statistiku*, www.dzs.hr, pristup 10.8.2022.).

uzrokovana pojavom novih tehnologija te nedostatkom vremena, karakteristikom novog užurbanog načina života.

Sve navede promjene, neprestane su i nezaobilazne u konstantnim procesima koji su utjecali, a utječu još i danas na život seoske zajednice.

4. NAIVNA UMJETNOST KAO GENERATOR TRANSFORMACIJE HLEBINA

Iako fokus ovog rada nije naivna umjetnost, potrebno je navesti tijek nastanka i razvoja ove vrste umjetnosti kako bi se razumijele okolnosti koje su dovele do drugačijeg poimanja sela Hlebina, koje je od običnog sela, postalo „kolijevkom naivne umjetnosti“. Galerija naivne umjetnosti u Hlebinama imala je bitnu ulogu u afirmaciji naive te njezinoj popularizaciji, koja uključuje i samo selo.

Nastanak i razvoj „Hlebinske slikarske škole“

U tridesetim godinama 20. stoljeća, nastajala je ideja o stvaranju „Hlebinske škole“ seljaka-slikara. Godine 1929. u Zagrebu je utemeljeno „Udruženje umjetnika Zemlja“, koje je okupljalo lijevo orijentirane likovne umjetnike. Na čelu grupe bio je akademski slikar i prof. Krsto Hegedušić (1901.–1975.), ujedno najvažnija osobnost formativnog razdoblja hrvatske naive.³³ Cilj grupe bio je promijeniti cjelokupni hrvatsko društveni i kulturni okvir, u koje je uključen oblik nacionalnog identiteta (Prelog 2016:19). „Zemljino“ usmjerenje prema selu i seljacima, kao ugroženom i zapostavljenom društvenom sloju, jedno je od osnovnih obilježja formiranja hrvatske naivne umjetnosti. Takav fokus nalazimo još krajem 19. stoljeća, kada djelovanjem Antuna Radića nastaju začetci interesa za ruralnu problematiku. U međuratnom razdoblju upravo je identitet seljaka nametnut kao mogući „opći nacionalni identitet“. Nadalje, Hegedušić se zalagao za kolektivni rad sa zajedničkim programom i jasno definiranom ideologijom, kako bi se postignuo „nezavisni naš likovni izraz“ (Ibid. 19–20). „Zemlja“ je htjela pokazati kako nadarenost nije privilegija jedne klase, ali da je njezin razvoj ovisan o socijalnom položaju izvjesne klase. Tako su na izložbama tog udruženja, uz djela akademskih slikara i kipara, izlagana i djela koja su radili seljaci, radnici i djeca (Tropšek 1996:167).

³³ Krsto Hegedušić rođen je 1901. godine u Petrinji, gdje mu je otac radio kao profesor klasičnih jezika. Otac je kasnije premješten u Donju Tuzlu gdje iznenada umire 1909. godine. Nakon očeve smrti, majka sa četvero djece seli u Hlebina i nastanjuju se kod očevih roditelja. U Hlebinama, Krsto polazi pučku školu gdje završava dva razreda, a 1910. godine obitelj seli u Zagreb, gdje nastavlja školovanje. Nakon završene gimnazije, upisuje se na Umjetničku akademiju u Zagrebu, da bi kasnije, kao nadareni student dobio stipendiju francuske vlade i završio studij slikarstva u Parizu. Za vrijeme studija, Krsto i njegova braća često borave u Hlebinama za vrijeme školskih praznika. U njihovoj kući okuplja se hlebinska mladež i uče razne sportske i zabavne igre. Braća Hegedušić formiraju razne sekcije, poput stolnog tenisa, nogometnu i likovnu sekciju, literarnu, muzičku, itd. (Dolenec 1996:272).

Dolazeći u svoje rodno selo Hlebine, u ljeto 1929. godine Hegedušić je zapazio slikarije dvojice seoskih mladića, Ivana Generalića (1914.–1992.) i Franje Mraza (1910.–1981.). Impresioniran njihovom sposobnošću crtanja, odlučio ih je poduprijeti u nastojanjima. Savjetovao im je da slikaju ono što vide – svoje selo i okolinu, seljake i domaće životinje. Upućivao ih je na slikarske tehnike i pružio im potrebno tehničko znanje, kako bi im olakšao izraz. No, iako je Hegedušić želio ostati po strani kako bi prirodna darovitost Generalića i Mraza bila izraženija, njegovo je slikarstvo postalo uzorom tim seoskim mladićima. Ovaj Hegedušićev angažman u vezi slikarstva Generalića i Mraza, u povijesti umjetnosti poznat je pod pojmom „seljačka slikarska škola u Hlebinama“ ili kraće „Hlebinska škola“. Dakle, ovdje se doslovce ne misli na stvarnu školu, nego na Hegedušićevo povremeno i nesustavno upućivanje dvojice seoskih mladića na slikarski zanat. Njegovo podučavanje, iako kratko, imalo je vrlo djelotvoran učinak i pomoglo je najprije Generaliću, zatim u nešto manjem obimu Mrazu, prijelaz od amaterizma prema umjetnosti (Crnković 2005:9–10).

Godine 1931., ime „Hlebinska škole“ prvi put se pojavilo u novinskim najavama 3. izložbe grupe „Zemlja“ (13. rujna), održane u zagrebačkom Umjetničkom paviljonu. Tada je javnost, posredstvom Hegedušića, prvi put ugledala djela seljaka-slikara Generalića i Mraza (Špoljar 1984a:119–120). Prva zajednička izložba seljaka-slikara tzv. prve generacije „Hlebinske škole“ – Generalića, Mraza i Viriusa, otvorena je 1936. godine u zagrebačkom salonu „Ulrich“, a organizirali su ju sami seljaci-slikari (Ibid.).

Poslije Drugog svjetskog rata, Ivan Generalić preuzeo je pedagošku ulogu Hegedušića i postao je „učiteljem“ i mentorom pripadnika mlađe, tzv. druge generacije „Hlebinske škole“. To su Hlebinčani 1946. godine Franjo Filipović (1930.–2009), 1949. godine Dragan Gaži (1930.–1983.), 1954. godine Josip Generalić (1935.–2004.), pa 1954. Mijo Kovačić (1935.) iz Gornje Šume te iste godine Ivan Večenaj (1920.–2013.) i Martin Mehkek (1936.–2014.) iz Gole (Bešenić, Dimitrijević, Kuzel, Milosavljević 1968).

Svoju prvu međunarodnu afirmaciju „Hlebinska škola“ postigla je na 3. međunarodnom bijenalu u Sao Paulu 1955. godine. Jugoslavija je predstavljena s izložbom „L'Ecole de Hlebine“, na kojoj su bila prezentirana djela Ivana Generalića, Franje Mraza, Mirka Viriusa, Franje Dolenca i njihova mentora Krste Hegedušića. Ta je izložba prethodno bila otvorena u zagrebačkoj Modernoj galeriji. Godine 1958. Ivan Generalić sudjelovao je na svjetskoj izložbi pod nazivom „50 Ans d'Art Moderne“ u Bruxellesu, gdje je svrstan među „najeminentnije likovne pregaoce XX. stoljeća“. Sve navedeno zasigurno je pogodovalo

širenju interesa i daljnjeg razvoja slikarstva među ostalim seljacima-slikarima na podravskom području (Ibid.).

Početkom 1960-ih godina počinje puna afirmacija umjetnosti „Hlebinske škole“. Tada se profiliraju svi veliki umjetnici tog fenomena i nastaju brojna remek-djela, pa je to razdoblje često nazivano i „zlatnim dobom“. Vrijednosti i posebnosti naivne prepoznate su, ne samo u Hrvatskoj, nego i u Njemačkoj, Austriji i Švicarskoj. O podravskim naivcima mnogo se pisalo, a selo Hlebine postalo je metafora za novu i osebujnu vrstu umjetnosti (Crnković 2012:23).

U treću generaciju „Hlebinske škole“ pripadaju brojni seljaci-slikari koji počinju likovno djelovati krajem pedesetih i tijekom šezdesetih godina. Već sredinom šezdesetih snažno su utjecali na mnoge mlađe autore, što je bio rezultat velikog uspjeha „jugoslavenske naive“, pogotovo u zemljama zapadne Europe. Dakle, uzorima treće generacije, uz Generalića, postaju i pripadnici druge generacije. Hlebine više nisu jedino središte, nego se javljaju i nova područja. U treću generaciju ubrajaju se Stjepan Večenaj (rođen u 1928. u Goli), Franjo Vujčec (1939., Gola), Branko Lovak (1944., Hlebine), Milan Generalić (1950., Hlebine), Nada Šveговиć Budaj (1951., Gola), Dragica Lončarić (1956., Hlebine), Stjepan Ivanec (1953., Kladare) te Ivan Lacković (1931., Batinske) (Ibid. 27).

U drugoj polovici 1960-ih godina najvažniji slikari Hlebinske škole postaju medijski izloženi, a naivno slikarstvo počinje se komercijalizirati (Ibid.). Kao što je Mihaldinec napisao u Glasu Podravine iz 1964. godine: „Danas naivna umjetnost Podravine broji dvadesetak slikara i kipara. Drugim riječima, naivna umjetnost postala je 'moda' jer je naišla na komercijalni efekt. Netrpjivost između starih i mladih je očigledna i svakidašnja. (...) Koliko se mladi bore za vlastiti izraz, toliko stari padaju u maniru oponašajući vlastita djela i serijski proizvode za dobre pare po nekoliko puta obrađene teme“ (Mihaldinec 1964.).

O tome govori i Hrvoje Gaži koji navodi da je krajem 1970-ih i 1980-ih naivna postala komercijalizirana, pri čemu je gotovo u svakoj kući netko slikao, što je dovelo do hiperprodukcije djela i smanjenja kvalitete, a sve se svodilo na materijalnu dobit (Gaži 2022).

Naime, sredinom 1970-ih godina, prodajom naivnih slika, ekonomsko stanje seljaka-slikara naglo je poboljšano. Gaži navodi da su seljaci, uz osnovnu poljoprivrednu djelatnost, počeli slikati zbog toga što su shvatili da im se to isplati i da mogu bolje živjeti, a uz to, raditi „lakši“ posao (Ibid.).

Kraj 1980-ih godina obilježen je smanjenjem općeg interesa za naivu zbog ekonomske i političke krize te približavanja nadolazećeg rata.

U 1990-im godinama, u vrijeme Domovinskog rata, došlo je do pokušaja reanimacije naive i naivne umjetnosti koja se promovirala kao „izvorno hrvatski proizvod“. Godine 1996. objavljena je prva monografija o naivi nakon osnutka samostalne Republike Hrvatske, čiji je urednik Ratko Vince. Već na početku knjige, naiva je opisana kao „čudo“ te se govori o nastojanju vraćanja hrvatskoj naivi „staru slavu“. Navedeno je kako je naiva, „ne samo živa, nego i življa no ikad“, pri čemu se mislilo na velik broj naivnih slikara u svim krajevima Hrvatske. Također, urednik navodi kako je posjetio naivne umjetnike te uočio da oni, u većini slučajeva, nisu više seljaci, nego intelektualci: „to nisu više egzotični čudaci u siromašnim kolibama, već poprilično bogati ljudi u raskošnim kućama da ne kažem vilama“. Prema tome je donio zaključak da interes i tržište u inozemstvu postoje te „da treba učiniti samo malo da hrvatska naiva saživi u novom starom sjaju“ (Vince 1996:9). Uz to, tadašnji predsjednik Republike Hrvatske, dr. Franjo Tuđman, napisao je da se o hrvatskom izvornom ili naivnom slikarstvu zbog svoje izvrsnosti i množine s pravom govori kao o „čudu hrvatske naive“ (Ibid. 7).

Ovdje se vidi da se u 1990-im godinama ponovno pobuđuje interes za naivnu umjetnost koja je predstavljena kao nacionalna posebnost.

U Hlebinama se u razdoblju od par desetljeća pojavio velik broj naivnih likovnih stvaratelja i sljedbenika ideja i djela najznačajnijih naivnih umjetnika. Sa željom da u Hlebinama „ne ugasne plamen 'hrvatskog čuda'“, nekoliko slikara naivaca odlučilo je osnovati likovno udruženje, želeći pokazati kako ne napuštaju vlastite korijene, premda razvijaju svoj likovni izričaj (Tropšek 1996:165). Na sastanku hlebinskih slikara i kipara 1990. godine, dogovorena je osnovna koncepcija rada buduće Udruge i njen naziv, „Društvo naivnih likovnih umjetnika Hlebine“, koji je kasnije promijenjen u „Hlebinska slikarska škola“, a danas djeluje pod imenom: Udruga „Hlebinski slikari i kipari naive – Hrvatska“ (Ibid. 165–166).³⁴

³⁴ Članovi Udruge hlebinskih slikara i kipara naive 2018. godine bili su: Nadica Belec, Radmila Bošnjak-Kolarek, Marko Kolarek, Mirjana Lujčić, Ana Marija Ritoša, Vjekoslav Viker, Dragutin Ciglar, Ljerka Tropšek, Denis Toth, Zlatko Štrfiček, Dražen Tetec, Vladimir Dolenc, Tomislav Grabar, Josip Gregurić, Radovan Grgec, Milan Horvat – Hlebinski, Đuro Jaković, Branko Matina, Nadica Pakasin-Petrić, Franjo Poljak, Stjepan Pongrac, Marija Kemić, Zlatko Kolarek, Željko Kolarek, Dražen Kuharović, Zvonimir Dangubić (Kušenić 2018:126).

U 21. stoljeću javila se potreba za nastavljajem tradicije naivne umjetnosti Hlebinske škole. Muzej grada Koprivnice u hlebinskoj je Galeriji pokrenuo program „HINT (Hlebine, Inovacija, Naiva, Tradicija)”, koji se temelji na rezidencijalnom boravku suvremenih umjetnika u Hlebinama kako bi ih selo „inspiriralo na (re)interpretaciju vlastitih poetika i stilova kroz okulus naivne umjetnosti” (Kušenić 2020:56). Na taj je način naivna umjetnost ponovno oživljena kroz suvremenu prizmu. Inicijator ovog projekta je povjesničarka umjetnosti Helena Kušenić koja je 2018. godine pozvala suvremenog umjetnika Stipana Tadića na sudjelovanje u navedenom programu. S druge strane, od 2016. godine tijekom lipnja ili srpnja odvija se program pod nazivom „KUL Hlebine – Kultura, Umjetnost, Logorovanje”. Radi se o dječjem ljetnom kampu koji mlađim naraštajima nastoji približiti naivnu umjetnost kroz suradnju s naivnim umjetnicima koji borave u selu (Ibid. 62–63).

Danas preostali naivni umjetnici koji stanuju u Hlebinama, osim slikanjem i kiparenjem, bave se poljoprivredom ili su zaposleni u drugim sektorima. Dakle, prodavanje djela predstavlja im dodatnu zaradu, a ne osnovni prihod za život („Baš da oni mogu samo od toga živeti, nemru jer bi se trebali malo više oko toga potruditi”, Vrgoč 2022).

Slika 49. Atelje naivnog umjetnika Branka Matine, na raskrižju Ulica bana Josipa Jelačića i Matije Gupca, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Na fotografiji 49. prikazana je kuća umjetnika u kojoj je prednji dio kuće prenamijenjen u atelje, dok je u stražnjem dijelu nadograđen dio kuće za stanovanje.

Slijedom navedenih podataka moguće je zaključiti kako je tijekom povijesnih i političkih okolnosti bio ključan za stvaranje i promoviranje naivne umjetnosti i stvaralaštva slikara seljaka, a Hlebina, kao Hegedušićevo rodno mjesto, zatečeno u takvim okolnostima, postalo je idealno mjesto za promoviranje izvornog, jednostavnog načina života, u kojem su nadareni samouki seljaci slikari glavni akteri.

Galerija naivne umjetnosti u Hlebinama i njezin značaj za selo i razvoj turizma

Kao izdvojeni odjel Muzeja grada Koprivnice, Galerija naivne umjetnosti u Hlebinama predstavlja središnje mjesto hrvatske naivne umjetnosti.³⁵ Od 1968. godine Galerija je imala važnu ulogu u gotovo svim događanjima vezanima uz hrvatsku naivnu umjetnost s fundusom od preko četiri stotine djela podravskih naivnih umjetnika. Hlebinska je Galerija „u neku ruku muzej na nalazištu, muzej na otvorenom“, što znači da se „in situ“ moglo nešto pokazati. To je jedinstveni muzej te vrste umjetnosti u svijetu, što znači da je i sam „fenomen Hlebina“ jedinstven te je time opravdana njezina izgradnja (Šola 1988).

„Nigdje nije u jednom, ipak spontanom, procesu bavljenja likovnim izražavanjem ostvarena tolika gustoća, takva kvaliteta i takav kontinuitet kao u tom selu koje je do prije nekoliko desetljeća imalo svoj tipičan podravski identitet, i koje bi, da nije bilo tog 'čuda' postalo, kao i ostala, tipičan primjer sela bez identiteta“ (Ibid.).

Osim muzejske funkcije, Galerija je osnovana sa ciljem promocije fenomena naivne, o čemu svjedoče zapisana svjedočanstva tadašnjih naivnih umjetnika, koji su Galeriju vidjeli kao učinkoviti medij svoje afirmacije i objekt koji će motivirati posjete i privući nove kupce (Ibid.).

Postojanje galerije u Hlebinama važna je okosnica ovog rada budući da je njezin osnutak bitan kako bi se mogle sagledati transformacije sela i njezinih stanovnika koje su se dogodile uslijed toga. Slijedi kratak pregled nastanka ideje i realizacije Galerije, kako bi se pokazalo koje su to osobe, događaji i okolnosti koje su utjecale na njezino osnivanje, a prema tim podatcima tumači se koliko je važnost selo tada imalo, kako je gledano na selo, što se htjelo pokazati i što je označavalo osnivanje Galerije baš u Hlebinama.

³⁵ Institucionalno vrednovanje naive započelo je 1952. godine otvorenjem „Stalne izložbe slikara seljaka“, koja je prerasla u zagrebačku Galeriju primitivne umjetnosti, danas Hrvatski muzej naivne umjetnosti (Ričko 1988:85).

Hlebinska galerija izgrađena je na temeljima planiranog Društvenog doma. Naime, 1949. godine dogovoreno je da se u Hlebinama sagradi Društveni dom, nakon čega su mještani dobrovoljnim radnim akcijama izgradili njegove temelje, ali on nikada nije dovršen. Godine 1962. godine službeno je odobrena gradnja Galerije te je odlučeno da će i selo Hlebine financijski sudjelovati i pomoći u izgradnji (Ernečić Jalšić 2008:71). Dakle, sami Hlebinčani bili su uključeni u gradnju Galerije, što ukazuje na činjenicu kako je Galerija za njih predstavljala bitnu instituciju. Financiranje gradnje Galerije, uz selo i Savezne i Republičke institucije, pomogli su i donatori Franjo Gaži i novinar Gerhard Ledić (Ibid.).

Godine 1964. odobren je idejni galerijski projekt zagrebačkog inženjer arhitekta, Miroslava Begovića. Prema projektu, buduća je galerija trebala imati natkriveni ulazni trijem, galeriju, prostoriju za kustosa, depo, ulazni hal, garderobe, blagajnu, službeničke prostorije, prostoriju za kinooperatera, veliku društvenu dvoranu za 210 osoba s pozornicom, predvorje ispred društvenih prostorija s bifeom, čajnu kuhinju, čitaonicu, biblioteku i terasu. Predviđeno je i malo dvorište koje će služiti za izlaganje skulptura, a ispred galerije trebala se urediti prilazna cesta za automobile i prostor za parkiranje. Na taj način, Galerija je trebala predstavljati i objekt namijenjen društvenome životu sela (V.S. 1964).

Već u rujnu iste godine, u *Glasi Podravine* je objavljen novinski članak u kojem je Galerija opisana kao „sastajalište i reprezentacija“ Hlebinčana. Navedeno je kako će Galerija privući turiste te će preko nje „to selo direktno upoznati mnogi znatiželjnici, domaći i strani“. Citirani su i mještani koji su dobrovoljno sudjelovali u njenoj gradnji, a jedan je kazao kako bi selo imalo više turista da se nabavi asfalt. Na taj način strani i domaći turisti bi se upoznali, ne samo sa slikama hlebinskih naivaca, nego i s njihovim radom u kooperaciji i modernim obrađivanjem zemlje („Šetnja Hlebinama“ 1964.).

U studenom 1964. godine, novinar Mihaldinec otvorenje Galerije je u *Glasi Podravine* najavio kao „kulturni događaj broj jedan, ne samo za naše lokalne razmjere, nego za čitavu zemlju“. Uz to, naveo je da je „malo podravsko selo Hlebine na dobrom putu da podigne pogled Podravine do svjetskih razmjera“ (Mihaldinec 1964).

U travnju 1965. godine, isti novinar u *Glasi Podravine* opisao je hlebinsku Galeriju kao ustanovom od „izvanrednog značaja, ne samo za Hlebine, nego za čitavu Podravinu“, te je naveo da su Hlebine „malo podravsko selo, kojeg je slava pronijela čitavim svijetom“ (Mihaldinec 1965).

Početak 1967. godine, nakon uspostave profesionalne suradnje između Krste Hegedušića, Pavle Gažija i Franje Horvatića, tadašnjeg direktora Muzeja grada Koprivnice, postavljene su smjernice za budući razvoj i upravljanje Galerije u Hlebinama. Pri tome je koprivnički Muzej odigrao bitnu ulogu te je uspješno postavio okvire muzejsko-galerijskog djelovanja hlebinske Galerije kao svojeg posebnog odjela. Također, prehrambena industrija „Podravka“ donirala je sredstva za dovršenje Galerije (Ernečić Jalšić 2008:82).

Godine 1968. svečano je otvorena Galerija naivnih umjetnika u Hlebinama pod pokroviteljstvom Mike Tripala, predsjednika Izvršnog komiteta CK SK Hrvatske. Na otvorenju su prisustvovali svi važniji predstavnici kulturnog, političkog i društvenog života lokalne zajednice i države te više od dvije tisuće građana (Ibid. 83).³⁶

Slika 50. Galerija Hlebina na dan otvorenja 12. svibnja 1968. godine (Ernečić Jalšić 2008:70)

U *Glasi Podravine* 18. svibnja 1986. godine objavljena je velika (foto) reportaža s otvorenja hlebinske Galerije o kojoj se piše kao o jednom od „najvećih doprinosa našoj nacionalnoj kulturi“ i kao „djelo ruku naroda ovoga kraja“ koje stoji „na čudesno plodnom tlu Podravine, u jedinstvenom geografskom i kulturnom ambijentu“ (Bešenić, Dimitrijević, Kuzel i

³⁶ Među gostima na otvorenju hlebinske Galerije ističu se akademski slikar prof. Krsto Hegedušić, književnici Gustav Krklec, Branko Čopić, Dragan Kulidžan i Anđelko Ristić, dramski pisac i direktor Mladinske knjige Ivan Potrča, urednik lista Ciciban Branko Jurac, direktor Galerije suvremene umjetnosti grada Zagreba Božo Bek, general-potpukovnik Rade Bulat, general-major Bruno Vuletić, predsjednica Fonda za unapređenje kulturnih djelatnosti Anica Magašić, članica IK CK SKH Jelica Radojčević, članovi CK SKH ing. Pavle Gaži, Božidar Novak i Ivan Bojanić, predsjednik Skupštine općine Koprivnica Miloš Dobrić, predsjednik Općinske konferencije SSRN Koprivnica Valent Ambrošić, predsjednik SUBNOR-a Koprivnica Drago Maltarić i direktor Muzeja grada Koprivnice prof. Franjo Horvatić (Ernečić-Jalšić 2008:83–84).

Milosavljević 1968).

Slika 51. Razgledavanje galerije, s lijeva na desno akademski slikar Krsto Hegedušić, Miko Tripalo i Ivan Generalić (Ernečić Jalšić 2008:77)

Iz pregleda osnutka Galerije, vidljivo je da su gradnju podržale tadašnje visoke državne institucije, uz podršku lokalnih vlasti i koprivničke industrije „Podravke“ (tadašnji direktor Pavle Gaži), a privatne donacije dali su Franjo Gaži i Gerhard Ledić. Usprkos prvotnim dvojabama o mjestu gradnje, selo Hlebine ipak je odabrano zbog svog statusa kao centra naivnog slikarstva, kojeg je dobilo još 1963. godine.

Galerija je za selo Hlebine predstavljala mjesto na kojem su se trebale odvijati važne društvene aktivnosti i događaji u selu. Također, trebala je predstavljati stanovnike sela, ali i biti središnje mjesto u koje će dolaziti strani turisti i gdje će se direktno moći upoznavati sa selom. Stanovnici Hlebina u Galeriji su vidjeli mogućnost reprezentacije svojih radova, a s time i mogućnost ostvarivanja zarade vezane uz prodaju svojih djela.

Zanimljivo je Gažijevo kazivanje u kojem navodi kako je u selu bilo mještana koji su se protivili gradnji Galerije („U svakom mjestu imate one koji su za i one koji su bili protiv“, Gaži 2022). Jedan od njih bio je sam Generalić koji je smatrao da bi se galerija trebala izgraditi na njegovom domaćinstvu i nositi njegovo ime („(...) kasnije je videl da ipak se mora prilagoditi, da bi pod kraj svog života izgradio sam aneks i poklonil selu određeni broj umjetnina“, Gaži 2022).

Isto tako, putem Galerije selo je postalo jedinstveno i izdvojilo se od ostalih sela u ovom kraju. Prema Vrgoč, Galerija je postala centrom svih događanja („Galerija je oduvijek bila centar događanja, meni barem i navek mi je tu bilo lepo“, Vrgoč 2022).

Danas je situacija drugačija. Stanovnici drugačije percipiraju Galeriju, a mnogi stanovnici nikada ju nisu niti posjetili („Većina njih iz sela v toj galeriji nije nikad ni bila”, Vrgoč 2022). Također, danas je Galerija manje posjećena, u odnosu na ranija razdoblja. Prema Gažiju, Hlebine je u 1970-im godinama godišnje posjetilo trideset do četrdeset tisuća posjetitelja, dok je u današnje vrijeme taj broj drastično smanjen („Ako ih prođe pet, to je već veliki uspjeh”, Gaži 2022).

Vrgoč se također osvrnula na smanjenje posjećenosti Galerije, ali isto tako, prisjetila se ranijih dolazaka posjetitelja koji su odsjedali u privatnim kućama stanovnika sela, budući da selo nije imalo organizirane smještajne objekte (Vrgoč 2022). Navela je da je predsjednik mjesne zajednice predlagao posjetiteljima sela da prenoće u kućama obitelji čiji je smještaj mogao ponuditi zadovoljavajući standard, koji se odnosi na postojanje kupaonice i sanitarnog čvora (Ibid.). Na to se osvrnuo i Gaži koji je takve obiteljske ponude u 1970-im godinama nazvao „pretečom seoskog turizma”. U selu je tada postojala jedna gostionica, bez ponude hrane ili smještaja, pa se sva ponuda odvijala kod slikara-seljaka, što karakterizira i današnje stanje sela („Mi danas opće nemamo nikakve ponude, ništa”, Gaži 2022).

Vrgoč dalje navodi da danas nema toliko posjetitelja kao u ranijem razdoblju, ali ipak, uvijek se nađe zainteresiranih ljudi koji žele vidjeti kako je i gdje naiva nastala, te njezinu tehniku. („Još uvek žele nekaj kupiti i još uvijek si, ne znam, ak ništ ni ne kupe, žele posjetiti galeriju i atelje i žele ustvari vidjeti kak se slika na staklu”, Vrgoč 2022).

Galerija je danas osuvremenila svoj postav, unijevši multimedijalne projekcije koje putem animacije naivnih djela pojašnjavaju nastanak i razvoj seljačke slikarske škole u Hlebinama na hrvatskom i engleskom jeziku. Međutim, galeriju i dalje posjećuje premaleni broj posjetitelja u odnosu na mogućnosti. Oni koji dođu, uglavnom se najviše zadržavaju u aneksu Galerije, koji je dograđen 1985. godine u kojem se nalaze djela Ivana Generalić („Ipak im je taj Generalić impozantan, i po formatima i po bojama i po motivima”, Vrgoč 2022). Taj podatak govori kako je Generalićevo ime najprepoznatljivije i upravo s njime stranci povezuju hrvatsku naivu.

Što se tiče galerijske ponude, Vrgoč navodi da je mala, ali da uvijek netko nešto kupi. U galeriji se nude katalogi izložbe, magneti, razglednice (Ibid.).

Slika 52. Izložbeni dio Galerije naivne umjetnosti u Hlebinama

(<https://www.muzej-koprivnica.hr/>, pristup 2.8.2022.)

Budući da je Galerija u posljednje vrijeme sve manje posjećena, predlažu se smjernice za njezin daljnji razvoj. Jedan od prijedloga daje povjesničar umjetnosti Marijan Špoljar, koji smatra da bi Galerija trebala pružiti nove sadržaje, u smislu otvaranja baštinskog centra, u kojem bi se uz naivnu umjetnost promovirala priroda, selo i njegova duhovna kultura. Također, autor piše o mogućnostima sela Hlebine za razvoj seoskog turizma koje su mnogo veće i perspektivnije od ostalih lokaliteta unutar ponude seljačkog turizma. Kao prvo, Hlebine su poznate, kako na nacionalnoj, tako i na svjetskoj razini, kao rodno mjesto „Hlebinske slikarske škole“. U Hlebinama se nalazi Galerija naivne umjetnosti, koja predstavlja jedan od rijetkih muzeja u svijetu koji je specijaliziran za naivno slikarstvo i kiparstvo. Tu je i kuća u kojoj je stvarao Ivan Generalić i koja je pretvorena u spomen-muzej u selu, pa nekoliko atraktivnih ateljea te Galerija Josipa Generalića, s ponudom slika i grafika (Slika 53, 54).³⁷ Također, u seoskoj crkvi moguće je razgledati umjetničke priloge lokalnih slikara i kipara. Uz to, u selu i dalje djeluje nekoliko naivnih slikara i kipara (Špoljar 1996:121–122).

³⁷ Krajem 1990-ih, nakon što se Generalićev sin Josip vratio iz Zagreba u Hlebine, prenamijenio je stari kompleks kuća u javno-privatni muzejski kompleks „Stara kuća Ivana Generalića i galerija Josip Generalić“. Dakle, stara kuća u kojoj je Ivan Generalić živio sa suprugom, preuređena je u izložbeni prostor, a u dvjema novim kućama koje je Josip kupio, danas se nalazi Josipov atelje i „Janičina hiža“ (Lončar 2016:164).

Slika 53. Atelje Ivana Generalića, Gajeva ulica, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 54. Galerija Josipa Generalića, Gajeva ulica, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Prema svim segmentima koje je naveo Špoljar, vidi se da selo Hlebine ima veliki potencijal postati reprezentativno selo u kojem se „rodila“ naiva, kako je ono prikazano u medijima i publikacijama. Međutim, prilikom terenskog istraživanja primijetila sam nedostatak ozbiljne turističke strategije, nedovoljno dostupnih informacija i putokaza o objektima vezanim uz naivnu umjetnosti (Galerija, ateljei slikara-seljaka). Nekoliko elemenata upućuje posjetitelje na povezanost Hlebina s naivnom umjetnošću: plakat s dvije reprodukcije djela Ivana Generalića postavljen na ulazu u selo, zatim drvene skulpture u maniri naive koje se nalaze ispred važnijih objekata, poput crkve ili pošte te u prostoru ispred hlebinske Galerije koji predstavlja tzv. „park skulptura“, dvije freske na pročelju općinske zgrade te nekoliko oznaka za ateljee slikara naivaca postavljene ispred kuća umjetnika (Slika 55–60).

Slika 55. Tabla s reprodukcijama djela Ivana Generalića na ulazu u Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 56. Park skulptura ispred Galerije naivne umjetnosti Hlebine (snimila Patricija Andrašić,

26.9.2022.)

Slika 57. Drvena skulptura ispred crkve sv. Katarine, Gajeva ulica (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 58. Drvene skulpture bočno postavljene ispred pošte, Gajeva ulica 30 (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 59. Dvije freske na zgradi općine, Trg Ivana Generalića 1, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 60. Oznaka ateljea naivnog umjetnika ispred kuće, Gajeva ulica, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Naivna umjetnost predstavlja temeljni turistički resurs za selo Hlebine i daje mu autentičnost i prepoznatljivost te čini dobru podlogu za razvoj kulturnog turizma, koji predstavlja vrstu turizma koji zahtijeva suradnju kulturnog i turističkog sektora. Za uspješno funkcioniranje turizma, osim temeljnog resursa, potrebni su i ostali izravni resursi, u koje spadaju turističko-gostiteljski objekti, turističke zone, agencije, informacije i promidžbeni materijali, uz prateće sadržaje. Uz to, potrebni su i neizravni turistički resursi, koji uključuju očuvani okoliš,

prometnu povezanost, infrastrukturu i sadržaje društvenog standarda, kvalitetu prostorne organizacije, oblikovanje objekata, vanjskih uređenja i zelenih površina (Kušen 2002 prema Večenaj-Živičnjak 2017:75). Za razvoj kulturnog turizma potrebno je nekoliko strategija među kojima je izgradnja kulturnih atrakcija, što je u Hlebinama realizirano izgradnjom Galerije. Međutim, zbog nejasno i nedovoljno definirane strategije razvoja, nedefiniranog tržišta, nedostatka znanja i vještina potrebnih za promociju, nedostatka dovoljne suradnje dvaju sektora, Hlebine danas nisu na razini koja je potrebna za uspješno funkcioniranje turizma (Tomljenović 2006).

O stagnaciji turističke ponude u selu govorilo se još u 1990-im godinama u novinskim člancima. Tada je u *Glasi Podravine* zapisano da „svakodnevno još uvijek tu dolaze ljudi, iako u manjem broju nego prijašnjih godina“ („Inicijativa grupe slikara i kipara naive iz Hlebina” 1990). Ne postoje informacije o mogućnosti posjete naivnih umjetnika koji žive i rade u selu, a galerija je nedovoljno označena, pa ju posjetitelji ne mogu niti pronaći.

„Mnogi strani posjetitelji ispričali su nam kasnije da su imali osjećaj kad su prvi put stigli u Hlebine, da su došli u neko napušteno mjesto, bez ikakve informacije na ijednom stranom jeziku u selu“ (Ibid.)

Iz ovog teksta može se vidjeti nedovoljno razvijena turistička ponuda sela. U 2000.-im godinama, u selu je postojao jedan ugostiteljski objekt, koji je nudio oskudnu ponudu jela (Pavković 2000).

Slika 61. Kuća u kojoj se u jednom dijelu nalazila gostionica, u drugom djelu nalazi se trgovina, Trg Ivana Generalića, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Danas u selu ne postoje ugostiteljske usluge, restorani, kafići i sl., koji su nužni ako se želi pružiti najosnovnija turistička ponuda. Ponuda tzv. seoskih domaćinstva također ne funkcionira („Problem je kaj nema kafića, nemaju si ljudi gdi kaj popiti, a kamoli restoran“, Vrgoč 2022). Time se vidi da je razvoj sela „umrtvljen“, a pitanje je hoće li se u narednim godinama moći poboljšati ili pokrenuti s mrtve točke, za što je potrebna dobra strategija i plan razvoja u koji bi, osim lokalnih institucija, trebalo uključiti strateške stručnjake za turizam, marketinške stručnjake, konzervatore, povjesničare umjetnosti i ostale profesije, kao i stanovnike sela.

Konstruiranje slike o selu Hlebine

Sanja Lončar primjećuje kako je zahvaljujući naivnoj umjetnosti i njenoj svjetskoj popularizaciji, selo Hlebine postalo zanimljivo novinarima, istraživačima i ljubiteljima umjetnosti koji su dolazili u selo, interesirali se za život seljaka-slikara, bilježili i opisivali njihov svakodnevni život, fotografirali njihove kuće, dvorišta i štagljeve (Lončar 2012:165).

„Nijedno podravsko selo nema toliko domaćih i stranih posjetilaca kao Hlebine“, izjava je Pavla Gažija iz 1984. godine (Gaži 1984:241). Istina, nakon stečene popularnosti Ivana Generalića, Hlebine su privlačile mnoge svjetske turiste. Nakon Generalićeve i Hegedušićeve izložbe u Bruxellesu, likovna kritika je, uz ostalo, pisala da „odsada treba hodočastiti u Hlebine!“ (Pavković 2002:342).

U veljači 1965. godine, u *Glasi Podravine* je napisano da je „iz godine u godinu priliv turista iz krajeva sjeverne Hrvatske sve veći“ i da su se Hlebinama, odnosno naivnim slikarima, „oduševljavali i neki stranci, koji su 'zalutali' na naše područje.“ Namjerno je napisano „zalutali“ zbog toga što tada nisu postojali propagandni prospekti na kojima bi se nalazile Hlebine, što bi značilo da su za Hlebine saznali ili preko zagrebačke Galerije primitivnih umjetnika u Zagrebu ili na neke druge načine. Dakle, željevši doći u direktan kontakt s naivnim umjetnicima, stranci su doputovali u Hlebine (vi. k. 1965).

Nakon otvorenja izložbe hlebinskih naivaca u ožujku 1965. godine u londonskoj galeriji, kod Engleza je porastao interes za ovaj oblik likovnog izražavanja. U *Glasi Podravine* objavljen je prijevod gotovo cijelog članka kojeg je objavio ugledni londonski tjednik *The Observer* u travnju iste godine. Autor članka naveo je svoje impresije koje je stekao nakon što je posjetio Hlebine u ljeto 1964. godine. Na temelju članka može se vidjeti što su engleski novinari

mislili o hlebinskim seljacima-slikarima i na koji način su o njima informirali svoju javnost, ali i njihov stav o samim Hlebinama. Selo Hlebine je opisano kao „malo, interesantno, karakteristično i prema dobu godine, prekomjerno prašno ili blatno mjesto”, oko kojeg se nalaze polja koja su podijeljena na male parcele koje obrađuju seljaci. U selu se nalazi jedna trgovina mještovite robe i gostionica s ostarjelim biljarom (Zgorelec 1965). U tekstu se nadalje opisuje i izgled kuća i njihov pravilan prostorni raspored. „Redovi prizemnih seoskih kuća, dobro, očišćenih i bijelih, svaka sa svojim naizgled neurednim živinarnikom, stoje pravilno na obje strane ceste, koja prolazi kroz centar sela” (Ibid.). Nadalje, autor piše kako se upravo iz tog sela pojavio umjetnički fenomen kojemu najvjerojatnije „nema ravna ili ravnopravna bilo gdje još u svijetu”: „zajednica seljaka koja marljivo radi u selu i na poljima, još uvijek je našla vremena i inspiracije da crta lijepe slike” (Ibid.). Ovaj članak zapravo je hvalospjev o hlebinskoj naivi te su Hlebine engleskoj publici predstavljene s vrlo pozitivnim tonom.

Osim likovnih kritika i novinskih članaka, iz izjava slikara i stanovnika Hlebina vidi se da su se putem dolazaka stranaca susretali s modernim svijetom i stvarima koje do tada nigdje drugdje nisu mogli vidjeti.

Milan Generalić prisjetio kako su ispred kuće njegovog strica Ivana Generalića bili parkirani najnoviji modeli automobila koji su privlačili pažnju stanovnika (Lončar 2016:165), dok Vrgoč govori kako su se kao djeca okupljali kod hlebinske Galerije zbog zanimljivih ljudi koji su dolazili u selo iz stranih zemalja. „Nama je bilo zanimljivo videti nekakvog čoveka koji je bil neke druge rase, neke druge nacije, kojemu se to vidlo na licu (...)” (Vrgoč 2022).

Dakle, u Hlebine su dolazili ljudi iz različitih dijelova svijeta, kao i slavne i poznate ličnosti, što je sve mještanima davalo osjećaj važnosti.

Na vrhuncu popularnosti naivne umjetnosti, selo Hlebine često je bilo prikazano kao idilično i romantično mjesto. Povodom otvorenja hlebinske Galerije, 1968. godine izdan je i katalog, čiji je predgovor napisao povjesničar umjetnosti dr. Boris Kelemen u kojem navodi kako su Hlebine nastale na „čudesno plodnom“ podravskom tlu, u „jedinstvenom geografskom i kulturnom ambijentu“. „(...) već oko četrdeset godina postoji jedno selo s toliko i toliko stotina ili kojom tisućom stanovnika kao svojevrsno žarište koje zrači na bližu okolicu svoju vlastitu umjetnost, danas daleko po svijetu poznatu kao 'hlebinska škola' naivne umjetnosti“ (Ernečić-Jalšić 2008:84–85).

Danas je nastavljeno takvo idilično predstavljanje sela. Autobusno stajalište plakatirano je prikazom sela iz 1840. godine na kojem stoji natpis „Hrvatske su to Hlebine, krasno mjesto Podravine“, koju je postavila Općina Hlebine.

Slika 62. Plakatirano autobusno stajalište, Gajeva ulica, Hlebina (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Na stranicama turističkih zajednica, nalazi se nekoliko opisa sela Hlebina koji na sličan način prezentiraju selo.

Na internetskoj stranici Turističke zajednice grada Koprivnice, Hlebina su opisane kao „najpoznatije selo naivne umjetnosti“ (*Turistička zajednica Koprivnica*, <https://www.koprivnicatourism.com/okolica/hlebinska-skola-naive/>), dok su na stranicama Turističke zajednice područja središnje Podravine opisane kao „neiscrpna inspiracija i kolijevka naivne umjetnosti“, jedinstveno selo, drugačije od ostalih. „Hlebina nisu najtipičnije podravsko selo, jer su Hlebinčani oduvijek bili malo drugačiji od svojih susjeda“ (*Turistička zajednica područja središnje Podravine*, <https://tzp-sredisnja-podravina.hr/neiscrpna-inspiracija-i-kolijevka-naivne-umjetnosti/>) te da je to razlog zbog kojeg se naiva razvila upravo u Hlebinama, što se pripisuje i prekrasnoj prirodi. “(...) idilični krajolici plodnih oranica, radišni i kreativni mještani kod akademskog slikara Krste Hegedušića potakli su osnivanje grupe 'Zemlja' putem koje je razvio sa slikarskim amaterima, danas čuvenu 'Hlebinsku slikarsku školu', poznatu kao naiva“ (Ibid.).

Sličan prikaz prisutan je i na službenoj stranici Općine Hlebina, na kojoj je opisan krajolik („Idiličan dravski krajolik, plodna zemlja i pitomi vrbaki (...)“, *Općina Hlebina*, <https://www.hlebina.hr/index.php/opcina-hlebina/povijest>) koji je „zaslužan“ za nastanak naive u Hlebinama. Uz to, izneseni su šturi i pogrešni podatci o godini osnivanja grupe „Zemlja“. „Te godine (1931.) Krsto Hegedušić osnovao je grupu Zemlja i krenuo s

hlebinskim slikarima seljacima na povijesni put koji danas zovemo ‘Hlebinska slikarska škola’” (Ibid.).

U navedenim opisima selo Hlebine predstavljeno je kao specifično i jedinstveno selo koje ima prekrasnu prirodu i idiličan krajolik, a ti krajolici prikazani su kao glavni čimbenici razvoja naive u tom selu. Stanovnici Hlebina etiketirani su kao „drugačiji“ od stanovnika ostalih sela tog područja, bez konkretnog objašnjenja značenja tih navoda. Zanimljiva je činjenica da se danas na stranicama Turističke zajednice Republike Hrvatske nigdje ne spominje selo Hlebine kao ni naivna umjetnost, što govori o zanemarivanju, zaboravu i manjku interesa za fenomen naivne umjetnosti, koji je u prethodnim razdobljima bio prikazan kao hrvatsko čudo.

5. ZAKLJUČAK

Diplomskim radom „Transformacija podravskog sela Hlebine u prepoznatljivo središte hrvatske naivne umjetnosti“ istražile su se promjene koje se odnose na tri segmenta – prostora i arhitekture, načina života stanovnika, od postanka sela do danas, te promjena uvjetovanih nastankom tzv. seljačke slikarske škole u Hlebinama. Istraživanje je obavljeno korištenjem literature, koja se sastojala od knjiga, publikacija, novinskih članaka, promotivnih materijala i monografija o „Hlebinskoj školi“, zatim intervjua, kojima su ispitani lokalni stanovnici Hlebina, te vizualnih materijala, koji obuhvaćaju karte, fotoarhive i fotografije kazivača, kao i vlastite fotodokumentacije. Uz materijale korištene u ovome radu, može se dobiti sveobuhvatnija slika o hlebinskom prostornom i arhitektonskom razvoju i promjenama te promjenama u životu stanovnika koje su se dogodile tijekom vremena.

Stanovništvo Hlebine tijekom stoljeća, od postanka sela 1690. godine, prilagođavalo je strukturu sela i njezin krajolik svojim potrebama i djelatnostima. Regulacijom rijeke Drave i potoka Bistre te siječom šuma, prostor je prilagođen poljoprivrednoj djelatnosti. Hlebine pripadaju zbijenom, zgusnutom, aglomeriranom selu, tipu sela u nizu ili linijskom selu. Klasifikacija oblika naselja prema odnosu stambene i eksploatacijske jedinice pokazuje da su međusobno u prostornom dodiru. Kuće su nanizane duž ulice, na način da su okrenute prema ulici, a gospodarski objekti redaju se uzdužno od njih. Između kuće i ulice nalazi se zeleni pojas i kanalizacijski kanal. Ne može se više govoriti o jedinstvenom tipu kuća budući da se pregrađivanjem i dogradnjom prostorija ili katova, oblik kuća promijenio, ali je pravokutni oblik parcele zadržan. Naime, modernizacijom u drugoj polovici 20. stoljeća, došlo je do osuvremenjivanja kuća i povećanja standarda stanovanja, što je uzrokovalo gubljenje tradicijskih elemenata ruralne arhitekture. Promjenom načina života stanovnika mnoge kuće ostaju prazne i prepuštene su propadanju, a najčešće u njima ostaje živjeti starije stanovništvo koje nema dovoljno sredstava za njezinu obnovu. Stanovništvo koje je ostalo živjeti u selu, nerijetko pokraj, iza ili na mjestu stare kuće, gradi novu kuću suvremenim materijalima, opremljenu novim sustavima.

Od Drugog svjetskog rata, pa do druge polovice 20. stoljeća, došlo je do većih promjena u smislu strukture društva, tehnologije i ekonomije, a suradnjom s koprivničkom prehrambenom industrijom „Podravka“, stvorene su kooperacije s hlebinskim poljoprivrednicima, što je rezultiralo povećanom proizvodnjom, uvođenjem novih strojeva za tu djelatnost i boljim životnim standardom. Od 1980-ih godina, poljoprivredu počinju

zamjenjivati djelatnosti u ostalim sektorima te je došlo do iseljavanja stanovnika Hlebina u urbana područja, najčešće u grad Koprivnicu. Uvođenjem novih sektora, mijenja se podjela rada, koja je iz kruga obitelji ili između obitelji prešla na individualni rad. Procesi deruralizacije i deagrarijacije, započeti 1980-ih, prisutni su i u današnje vrijeme, a praćeni su i senilizacijom stanovništva, što pak utječe i na smanjenje društvenog života i aktivnosti u selu.

Nastanak tzv. „Hlebinske slikarske škole” 1930-ih godina, imao je veliki utjecaj na promjene u selu Hlebina i na život njegovih stanovnika. Ivan Generalić, pripadnik prve generacije seljaka-slikara, izlaganjem na brojnim svjetskim izložbama popularizirao je naivnu umjetnost, čime su se Hlebina našle u žarištu interesa brojnih ljubitelja umjetnosti, istraživača, novinara, likovnih kritičara, povjesničara umjetnosti i osoba drugih zanimanja, koji su željeli vidjeti seljake-slikare i upoznati se s njihovim načinom života. Selo su počeli posjećivati strani turisti koji su donosili novitete koje stanovnici do tada nisu bili u mogućnosti vidjeti. Također, kupovanjem umjetničkih djela, ekonomsko stanje slikara-seljaka se poboljšalo, te su bili u mogućnosti izgraditi nove i suvremenije kuće. Bitan utjecaj na promjene na selu, kao i na koncipiranje samog sela, imala je izgradnja Galerije naivne umjetnosti. Sama činjenica da je ona izgrađena upravo u Hlebinama, pokazatelj je važnosti i posebnosti koja se pridala samome selu, što je odgovaralo i seljacima-slikarima koji su u njoj vidjeli mogućnost zarade, odnosno prostor za pokazivanje svojih djela i njihovu prodaju. Naivnom umjetnošću, iza koje stoje politički i kulturni interesi koji su bili prisutni u okolnostima njenog nastanka, selo Hlebina je od jednog običnog podravskog sela, pretvoreno, odnosno konstruirano kao „centar”, „kolijevka”, „čudo” i „simbol” hrvatske naivne umjetnosti. Hlebinska je Galerija gledana kao bitna odrednica za razvoj seoskog turizma u Hlebinama, koji, nažalost, nije zaživio. Posjećenost Galerije, kao i sela, s godinama je drastično umanjena te selo danas „izumire”, a time se otvaraju nova pitanja o njegovom budućem razvoju, a i mogućnosti za daljnja istraživanja.

6. POPIS LITERATURE I IZVORA

Literatura

ALEČKOVIĆ, Miro. 1996. „Noviji arheološki nalazi u Hlebinama i užoj okolici“. *Hlebinski almanah* 2:13–18.

ANTROP, M. 2006. „Sustainable landscapes: contradiction, fiction or utopia?“. *Landscape and Urban Planning* 75:187–197.

BARDEK, Milan. 1984. „Zdravstvena zaštita u Hlebinama“. 1984. *Hlebinski almanah* 1:188–193.

CIFRIĆ, Ivan. 2003. *Ruralni razvoj i modernizacija: prilozi istraživanju ruralnog identiteta*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.

CRNKOVIĆ, Vladimir. 2000. *Hrvatski muzej naivne umjetnosti*. Zagreb: Hrvatski muzej naivne umjetnosti.

CRNKOVIĆ, Vladimir. 2006. *Umjetnost Hlebinske škole*. Zagreb: Hrvatski muzej naivne umjetnosti.

DOLENEC, Željko. 1996. „ZNAMENITI HLEBINČANI – Krsto Hegedušić, Ivan Generalić, Franjo Mraz (citati iz knjige „Čudo hrvatske naive“, autora Ratka Vince)“. *Hlebinski almanah* 2:272–273.

DOLENEC Željko i Ivan PAKASIN. 1984. „Osnovne osobine hlebinske poljoprivrede“. *Hlebinski almanah* 1:145–154.

ERNEČIĆ, JALŠIĆ Draženka. 2008. „Kronologija planiranja izgradnje i otvorenje Galerije naivne umjetnosti Hlebine 1962.–1968. godine“. *Podravski zbornik* 34:70–88.

FELETAR, Dragutin. 1984. „Razvoj naseljenosti i stanovništva hlebinske Podravine, „Hlebine – od Struge do danas“. *Hlebinski almanah* 1:29–55.

FELETAR Dragutin i Ivan PAKASIN. 1984. „Hlebinsko zadrugarstvo (Opći pregled razvoja zadrugarstva u Hlebinama od 1903. do 1964. godine)“. *Hlebinski almanah* 1:133–144.

FELETAR, Dragutin i Ivan PAKASIN. 1977. „Hlebinsko zadrugarstvo“. *Podravski zbornik* 3:122–131.

FILIPOVIĆ, Zlatko. 1984. „O arhitekturi Hlebina“. *Hlebinski almanah* 1:247–259.

FILIPOVIĆ, Zlatko. 1996. „Prostorno uređenje Hlebina i osnovna obilježja“. *Hlebinski almanah* 2:129–136.

FLAJSIG, Maja, Josip ZANKI i Nevena Škrbić Alempijević, ur. 2020. *Umjetnost u zajednici: redefiniranje nasljeđa grupe 'Zemlja'*. Zagreb: Hrvatsko društvo likovnih umjetnika.

GALENIĆ, Dražen. 1995. „Svadbeni običaji podravskog sela Hlebine“. *Podravski zbornik* 21: 169–182.

GAŽI, Pavle. 1984. „Hlebine na raskrsnici“. *Hlebinski almanah* 1:240–246.

JELUŠIĆ, Božica. 2015. „Razgovori s ... Milanom Generalićem“. *Podravski zbornik* 41:231–236.

KUŠENIĆ, Helena. 2020. „Suvremene interpretacije i interpolacije ‘učenja’ Krste Hegedušića“. Maja Flajsig, Josip Zanki i Nevena Škrbić Alempijević, ur. *Umjetnost u zajednici: redefiniranje nasljeđa grupe 'Zemlja'*. Zagreb: Hrvatsko društvo likovnih umjetnika:56–67.

KUŠENIĆ, Helena. 2018. *Putevima Hlebinske škole*. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice.

LONČAR, Sanja i Marcel VELLINGA. 2020. „Rural Regeneration“. U *Architectural Regeneration*, ur. Aylin Orbasli i Marcel Vellinga. Wiley-Blackwell: John Wiley & Sons, Ltd, 145–167.

LONČAR, Sanja. 2016. „O podravskim selima, arhitekturi i stanovanju kroz život i stvaralaštvo slikara Ivana Generalića“. Marijan Špoljar, Helena Kušenić i Robert Čimin, ur. *Ivan Generalić: djelo, život, vrijeme. Zbornik radova znanstveno-stručnog simpozija povodom 100. obljetnice rođenja, Hlebine, 20. i 21. studenog 2014.* Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, Bogadigrafika; Zagreb: Hrvatski muzej naivne umjetnosti:159–179.

LUKIĆ, Aleksandar. 2010. „O teorijskim pristupima ruralnom prostoru“. *Hrvatski geografski glasnik* 72/2:49–75.

MARINOVIĆ-UZELAC, Ante. 2002. „Morfološki tipovi hrvatskog sela“. U *Prostor iza: Kako modernizacija mijenja hrvatsko selo*, ur. Maja Štambuk, Ivan Rogić i Anka Mišetić. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar:131–154.

MARKOVIĆ, Zorko. 1984. „Arheološka nalazišta u hlebinskoj Podravini“. *Hlebinski almanah* 1:5–9.

MRAZ, Stjepan i Ivan PAKASIN. 1984. „Starija povijest Hlebina“. *Hlebinski almanah 1*:10–28.

MRAZ, Stjepan. 1996. „Starija povijest Hlebina – demanti neistina o staroj Strugi“. *Hlebinski almanah 2*:7–12.

MRZLJAK, Franjo. 2007. „Umjetnost Hlebinske škole“. *Podravski zbornik 33*:61–63.

PAKASIN, Ivan i Dušan PERADIN. 1984. „Socijalističke ideje i razvitak Narodno-oslobodilačkog pokreta u Hlebinama“. *Hlebinski almanah 1*:65–83.

PAKASIN Ivan i Franjo SINKOVIĆ. 1984. „Političke i društvene organizacije u Hlebinama“. *Hlebinski almanah 1*:185–187.

PAVKOVIĆ, Mladen. 2012. *Ivan Generalić osobno*. Varaždinske toplice: Tonimir.

PAVKOVIĆ, Mladen. 2002. „Ivan Generalić – najpoznatiji hrvatski slikar u svijetu: o 10. obljetnici smrti“. *Podravski zbornik 28*:341–342.

PAVKOVIĆ, Mladen. 1994. *Ja sam general*. Koprivnica: Biblioteka „Domija“.

PLESKALT, Cvijetko. 1984. „Razvoj školstva u Hlebinama“. 1984. *Hlebinski almanah 1*:194–223.

POSEDI, Ivana. 2013. „Osnovna škola Hlebine do kraja Prvog svjetskog rata“. *Podravski zbornik 39*:105–115.

POTKONJAK, Sanja. 2014. *Teren za etnologe početnike*. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo; Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju.

PRELOG, Petar. 2016. „Udruženje umjetnika Zemlja, Krsto Hegedušić i Ivan Generalić u kontekstu ideje o nacionalnom likovnom izrazu“. Marijan Špoljar, Helena Kušenić i Robert Čimin, ur. *Ivan Generalić: djelo, život, vrijeme. Zbornik radova znanstveno-stručnog simpozija povodom 100. obljetnice rođenja, Hlebine, 20. i 21. studenog 2014*. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, Bogadigrafika; Zagreb: Hrvatski muzej naivne umjetnosti:19–23.

RIČKO, Oka. 1988. „Uz dvadesetu godišnjicu djelovanja Galerije u Hlebinama“. *Podravski zbornik 14*:85–87.

SOMEK, Petra. 2010. „Osnovni tipovi ruralnih kućišta i kuća u Podravini“. *Podravski zbornik 18*:127–149.

- ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, Nevena. 2020. „'Umjetnost u zajednici' iz kulturnoantropološkoga rakursa”. Maja Flajsig, Josip Zanki i Nevena Škrbić Alempijević, ur. *Umjetnost u zajednici: redefiniranje nasljeđa grupe 'Zemlja'*. Zagreb: Hrvatsko društvo likovnih umjetnika:14–19.
- ŠOLA, Tomislav. 1988. „Galerija Hlebine – u povodu dva desetljeća postojanja“. U *Galerija naivnih umjetnika u Hlebinama*. Koprivnica: OOUR Muzej grada Koprivnice.
- ŠPANIČEK, Branka. 2014. „Demografska obilježja općine Hlebine”. *Podravski zbornik* 40:19–28
- ŠPOLJAR, Marijan. 2012. „Baštinski centar Hlebine kao kulturni i turistički proizvod“. *Podravski zbornik* 38:100–113.
- ŠPOLJAR, Marijan 1996. „Hlebine i naiva kao turistički potencijal“. *Hlebinski almanah* 2:119–124.
- ŠPOLJAR, Marijan. 1984a. „Nastanak i razvoj hlebinskog slikarstva i kiparstva“. *Hlebinski almanah 1*:114–128.
- ŠPOLJAR, Marijan. 1984b. „Ivan Generalić o sebi i Hlebinama“. *Hlebinski almanah 1*:129–132.
- ŠUNDALIĆ, Antun. 2010. *Selo – iz autentičnosti u neprepoznatljivost*. Osijek: Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijek.
- TOMAŠEVIĆ, Nebojša. 1976. *Magični svet Ivana Generalića*. Beograd: Jugoslavenska revija.
- TOMLJENOVIĆ, Renata. 2006. „Kulturni turizam”. Sanda Čorak i Vesna Mikačić, ur. *Hrvatski turizam: plavo, bijelo, zeleno*. Zagreb: Institut za turizam, 119–148.
- TROPŠEK, Ljerka. 1996. „Udruga 'Hlebinski slikari i kipari naive – Hrvatska'“. *Hlebinski almanah* 2:165–190.
- VEČENAJ ŽIVIČNJAK, Petra. 2017. „Naivno slikarstvo kao ishodišni kulturno-turistički resurs Podravine”. *Podravski zbornik* 43:67–88.
- VINCE, Ratko, ur. 1996. *Čudo hrvatske naive*. Zagreb: „Amalteja“ d.o.o., Hrvatski muzej naive umjetnosti.

Novinski članci

BEŠENIĆ, Z., DIMITRIJEV, V., KUZEL, V. i MILOSAVLJEVIĆ, R. 1968. „GALERIJA - POKLON NARODA NAIVNOM SLIKARSTVU“. *Glas Podravine*, 18. svibnja. http://library.foi.hr/glas/pregled.aspx?v=1&z=1064&godina=1968&broj=019&stranica=001&u=hlebinsko*jutro (pristup 26.5.2022.).

„Inicijativa grupe slikara i kipara naive iz Hlebina – PUTOKAZI ZA HLEBINE“. *Glas Podravine*, 12. listopada 1990. <http://library.foi.hr/glas/pregled.aspx?v=0&z=550&godina=1990&broj=040&stranica=003&u=hlebine> (pristup 28.5.2022.).

MIHALDINEC, Martin. 1965. „Zašto Generalić neće u hlebinsku Galeriju?“. *Glas Podravine*, 3. travnja. <http://library.foi.hr/glas/pregled.aspx?v=1&z=1120&godina=1965&broj=013&stranica=006&u=> (pristup 29.5.2022.).

MIHALDINEC, Martin. 1964. „Krstó Hegedušić – patron Hlebinske slikarske škole“. *Glas Podravine*, 14. studenog. http://library.foi.hr/glas/pregled.aspx?v=0&z=550&godina=1964&broj=038&stranica=004&u=krsto*hegedu%u0161i%u0107 (pristup 21.5.2022.).

MIHALDINEC, Martin. 1964. „Tko i zašto falsificira – Razgovor s akademskim slikarom prof. Krstom Hegedušićem“. *Glas Podravine*, 16. svibnja. http://library.foi.hr/glas/pregled.aspx?v=0&z=550&godina=1964&broj=019&stranica=006&u=krsto*hegedu%u0161i%u0107 (pristup 21.5.2022.).

MIHALDINEC, M. 1964. „Naivno slikarstvo Podravine nekad i danas“. *Glas Podravine*, 8. veljače, http://library.foi.hr/glas/pregled.aspx?v=0&z=550&godina=1964&broj=007&stranica=006&u=martin*mihaldinec (pristup 27.5.2022.).

M.P. 1965. „Hlebinčani pokrivaju Galeriju“. *Glas Podravine*, 20. veljače. <http://library.foi.hr/glas/pregled.aspx?v=0&z=550&godina=1965&broj=007&stranica=002&u=hlebine> (pristup 23.5.2022.).

PAVKOVIĆ, Mladen. 2000. „SJAJ HLEBINA SVE VIŠE TAMNI“. *Glas Podravine*, 28. travnja.

<http://library.foi.hr/glas/pregled.aspx?v=0&z=550&godina=2000&broj=017&stranica=010&u=hlebine> (1.6.2022.).

PERKOVIĆ, Miroslav. 1964. „Započela gradnja Galerije u Hlebinama – OTVORENJE GALERIJE 29. XI 1965. GODINE“. *Glas Podravine*, 29. kolovoza. <http://library.foi.hr/glas/pregled.aspx?v=1&z=0&godina=1964&broj=031&stranica=005&u=> (pristup 20.5.2022.).

PERKOVIĆ, M. 1965. „Obavezu bi trebalo izvršiti“. *Glas Podravine*, 7. kolovoza. <http://library.foi.hr/glas/pregled.aspx?v=1&z=2170&godina=1965&broj=030&stranica=004&u> (pristup 23.5.2022.).

„Šetnja Hlebinama: Marljivi Hlebinčani“. *Glas Podravine*, 5. rujna 1964. <http://library.foi.hr/glas/pregled.aspx?v=0&z=550&godina=1964&broj=032&stranica=008&u=galerija> (pristup 24.5.2022.).

vi. k. 1965. „GODIŠNJA SKUPŠTINA KOPRIVNIČKOG TURISTIČKOG DRUŠTVA – PROPAGANDA JE NAJVAŽNIJA“. *Glas Podravine*, 13. veljače. <http://library.foi.hr/glas/pregled.aspx?v=0&z=550&godina=1965&broj=006&stranica=001&u=hlebine> (pristup 24.5.2022.).

V.S. 1964. „SJEDNICA SAVJETA ZA KUTURU – Usvojen idejni projekt galerije u Hlebinama“. *Glas Podravine*, 15. veljače. http://library.foi.hr/glas/pregled.aspx?v=0&z=550&godina=1964&broj=008&stranica=001&u=krsto*hegedu%u0161i%u0107 (pristup 22.5.2022.).

ZGORELEC, Anđelko. 1965. „Što piše londonski list 'The Observer' o našim naivcima? - ISTAKNUTI I ŽIVOPISNI PRIMITIVCI“. *Glas Podravine*, 27. ožujka. <http://library.foi.hr/glas/pregled.aspx?v=0&z=550&godina=1965&broj=012&stranica=006&u> (pristup 24.5.2022.).

Internetski izvori

Arcanum Maps, <https://maps.arcanum.com/en/> (pristup 12.7.2022.).

„Hlebine – Neiscrpna inspiracija i kolijevka naivne umjetnosti“. *Turistička zajednica područja središnja Podravina*, 2022. <https://tzp-sredisnja-podravina.hr/neiscrpna-inspiracija-i-kolijevka-naivne-umjetnosti/> (pristup 28.5.2022.).

„Hlebinska škola naive”. *Turistička zajednica grada Koprivnice*, 2022. <https://www.koprivnicatourism.com/okolica/hlebinska-skola-naive/> (pristup 10.7.2022.).

Muzej grada Koprivnice, <https://www.muzej-koprivnica.hr/> (pristup 10.7.2022.).

„O općini”. 2015. *Općina Hlebine*, 13. travnja. <https://www.hlebine.hr/index.php/opcina-hlebine/povijest> (pristup 10.7.2022.).

7. POPIS PRILOGA

Slika 1. Karta Koprivničko-križevačke županije, s oznakom sela Hlebine (<https://www.kckzz.hr/hr/>, pristup 2.2.2022.)

Slika 2. Položaj lokaliteta Svetinjski brijeg na *Google Earth*-u (<https://earth.google.com/web/>, pristup 10.8.2022.)

Slika 3. Rekonstrukcija središta stare Struge u 16. stoljeću (crtež Zlatka Filipovića) (Mraz i Pakasin 1984:13)

Slika 4. Dio mape carskog geografa Martina Stiera iz 1650. godine, s oznakom „St. Maria“ (<https://podravske-sirine.com.hr/arhiva/9366>, pristup 10.2.2022.)

Slika 5. Karta prve vojne izmjere Habsburške Monarhije (1781.–82.), Varaždinski generalat (<https://maps.arcanum.com/en/>, pristup 12.7.2022.)

Slika 6. Karta prve vojne izmjere Habsburške Monarhije (1781.–82.), Varaždinski generalat, selo Hlebine (detalj) (<https://maps.arcanum.com/en/>, pristup 12.7.2022.)

Slika 7. Karta druge vojne izmjere Habsburške Monarhije (1865.–69.) (<https://maps.arcanum.com/en/>, pristup 12.7.2022.)

Slika 8. Karta druge vojne izmjere Habsburške Monarhije (1865.–69.), selo Hlebine (detalj) (<https://maps.arcanum.com/en/>, pristup 12.7.2022.)

Slika 9. Karta treće vojne izmjere Habsburške Monarhije (1869.–1887.) (1:25000), selo Hlebine (detalj) (<https://maps.arcanum.com/en/>, pristup 12.7.2022.)

Slika 10. Karta treće vojne izmjere Habsburške Monarhije (1869.–1887.) (1:75000) (<https://maps.arcanum.com/en/>, pristup 12.7.2022.)

Slika 11. Tabla s naznakom Trg Ivana Generalića ispred Galerije naivne umjetnosti Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 12. Pogled na Gajevu ulicu prema crkvi sv. Katarine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 13. Pogled na Gajevu ulicu s južne strane (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 14. Lokacija sela Hlebine na *Google Maps* karti (<https://www.google.com/maps>, pristup 24.7.2022.)

Slika 15. Fotografija starinske kuće bez trijema iz 19. stoljeća (Ulica Matije Gupca), Hlebine, danas srušena (foto-arhiva D. Feletara, 1975.)

Slika 16. Fotografija domaćinstva s uzdužnim rasporedom objekata na dvorištu: kuća, staja, gnojište, šupa, štagalj, Hlebine (foto-arhiva D. Feletara, snimio V. Kostjuk, 1972.)

Slika 17. Dragan Gaži, u pozadini štagelj, Gajeva Ulica, Hlebine (obiteljski album Hrvoja Gažija, snimio Gerhard Ledić, 1960-e godine)

Slika 18. Roditelji Ivana Generalića, Mato i Terezija, ispred kuće, vjerojatno u Crnilu, Hlebine (Lončar 2016:160)

Slika 19. Stara kuća Ivana Generalića, Hlebine, srušena početkom 1970-ih (Lončar 2016:160)

Slika 20. Dragan Gaži, u pozadini red zidanica, Gajeva ulica, Hlebine (obiteljski album Hrvoja Gažija, snimio Gerhard Ledić, 1960-e godine)

Slika 21. Dragan Gaži s kolima, u pozadini zidanica, raskrižje kod crkve, Hlebine (obiteljski album Hrvoja Gažija, snimio Gerhard Ledić, 1960-e godine)

Slika 22. Fotografija niza zidanica jedinki iz glavne ulice, Hlebine, većina danas srušena (foto-arhiva D. Feletara, 1973.)

Slika 23. Fotografija zidanice jedinke s boltanim trijemom, Hlebine, danas srušena (foto-arhiva D. Feletara, 1973.)

Slika 24. Tip zidanice, tzv. „fronte“, Gajeva ulica, Hlebine, danas zapuštena (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 25. Fotografija staje i sjenika Ivana Generalića, Hlebine (foto-arhiva D. Feletara, 1973.)

Slika 26. Kuća Ivana Generalića, Gajeva 75, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 27. Hrvoje Gaži ispred kuće, Gajeva ulica 65, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 1.9.2022.)

Slika 28. Obnovljena zidanica s ogradom od betonskih ploča, Gajeva ulica, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 29. Pogled prema Gajevoj ulici, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 30. Prostor ispred Galerije naivne umjetnosti Hlebine umjesto seoskog trga (snimila Patricija Andrašić 26.9.2022.)

Slika 31. Područna škola Josipa Generalića Hlebine, Trg Ivana Generalića 6, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 32. Raspelo na lijevoj strani Ulice bana Josipa Jelačića, na ulazu u Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 33. Raspelo na raskrižju Ulica bana Josipa Jelačića i Matije Gupca, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 34. Raspelo na raskrižju Ulica bana Josipa Jelačića i Matije Gupca, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 35. Raspelo u Ulici Matije Gupca, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 36. Primjer nadograđene kuće, s gospodarskim objektima, Ulica bana Josipa Jelačića, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 37. Staja i štagalj čija je prvotna namjena promijenjena (snimila Patricija Andrašić, 25.8.2022.)

Slika 38. Primjer novije gradnje, Ulica Matije Gupca, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 39. Primjer zidanice s plastičnom stolarijom, Ulica Stjepan Raić, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 40. Primjer obnove zidanice s novim materijalom, Gajeva ulica, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 41. Dograđena garaža uz zidanicu, Ulica Matije Gupca, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 42. Primjer novije gradnje, Gajeva ulica, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 43. Zapuštena zidanica iza koje je izgrađena nova kuća, Ulica bana Josipa Jelačića, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 44. Primjer zapuštene zidanice, Gajeva ulica, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 45. Zapuštena fronta, Gajeva ulica, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 46. Komora u kući Bare Mustafe (snimila Patricija Andrašić, 25.8.2022.)

Slika 47. Primjer obnovljene zidanice, Ulica Matije Gupca, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 48. Primjer obnovljene fronte, Ulica bana Josipa Jelačića, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 25.8.2022.)

Slika 49. Atelje naivnog umjetnika Branka Matine, na raskrižju Ulica bana Josipa Jelačića i Matije Gupca, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 50. Galerija Hlebine na dan otvorenja 12. svibnja 1968. godine (Ernečić Jalšić 2008:70)

Slika 51. Razgledavanje galerije, s lijeva na desno akademski slikar Krsto Hegedušić, Miko Tripalo i Ivan Generalić (Ernečić Jalšić 2008:77)

Slika 52. Izložbeni dio Galerije naivne umjetnosti u Hlebinama (<https://www.muzej-koprivnica.hr/>, pristup 2.8.2022.)

Slika 53. Atelje Ivana Generalića, Gajeva ulica, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 54. Galerija Josipa Generalića, Gajeva ulica, Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 55. Tabla s reprodukcijama djela Ivana Generalića na ulazu u Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 56. Park skulptura ispred Galerije naivne umjetnosti Hlebine (snimila Patricija Andrašić, 26.9.2022.)

Slika 57. Drvena skulptura ispred crkve sv. Katarine, Gajeva ulica (snimila Patricija Andrašć, 26.9.2022.)

Slika 58. Drvene skulpture bočno postavljene ispred pošte, Gajeva ulica 30 (snimila Patricija Andrašć, 26.9.2022.)

Slika 59. Dvije freske na zgradi općine, Trg Ivana Generalića 1, Hlebine (snimila Patricija Andrašć, 26.9.2022.)

Slika 60. Oznaka ateljea naivnog umjetnika ispred kuće, Gajeva ulica, Hlebine (snimila Patricija Andrašć, 26.9.2022.)

Slika 61. Kuća u kojoj se u jednom dijelu nalazila gostionica, u drugom djelu nalazi se trgovina, Trg Ivana Generalića, Hlebine (snimila Patricija Andrašć, 26.9.2022.)

Slika 62. Plakativno autobusno stajalište, Gajeva ulica, Hlebine (snimila Patricija Andrašć, 26.9.2022.)

Kazivači

Hrvoje Gaži, rođen je 1958. godine u Hlebinama. Nakon studija, vratio se u Hlebine u kojima živi i danas. Četrnaest godina radio je u nekadašnjoj podravkinjoj kooperaciji u Hlebinama.

Sanja Vrgoč, rođena je u Hlebinama. Do 25. godine živjela je u Hlebinama. Od 1994. godine radi u Galeriji naivne umjetnosti u Hlebinama.

Bara Mustafa, rođena je 1935. godine u Hlebinama. Domaćica je i naivna kiparica.

Upitnik za terensko istraživanje

1. Molim Vas da se predstavite.
2. Od kada živite u selu Hlebine? Da li ste oduvijek živjeli u Hlebinama?
3. Možete li opisati Hlebine?
4. Kako bi opisali svoje djetinjstvo i život u ranoj mladosti? Možete li opisati vaše domaćinstvo (kuću, gospodarske zgrade i objekte, okućnicu...)
5. Kako danas izgleda vaša kuća? Što se promijenilo u odnosu na ranije?
6. Kako je selo ranije izgledalo, a kako danas? Jeste li primijetili promjene u izgledu sela? Ako da, koje?

7. Čime se bavila vaša obitelj i od čega ste živjeli? Čime ste se vi bavili?
8. Možete li usporediti prijašnji život s današnjim, što se promijenilo?
9. Jesu li se ljudi ranije više družili u usporedbi s danas?
10. Kada ste se susreli s naivnim slikarstvom?
11. Tko je sudjelovao u naivi? Kako je počelo bavljenje naivom?
12. Da li se nešto promijenilo u selu pojavom naivne umjetnosti? Kako je naivna umjetnost utjecala na promjene na selu?
13. Da li se promijenio način života na selu pojavom naive?
14. Da li se počelo živjeti od prodavanja slika? Da li su se seljaci-slikari prestali baviti poljoprivredom? Da li se bolje živjelo?
15. Sjećate li se otvorenja Galerije naivne umjetnosti u Hlebinama 1968. godine? Da li ste prisustvovali otvorenju? Ako jeste, tko je sve prisustvovao na otvorenju?
16. Kako su ljudi u selu reagirali na otvorenje Galerije? Što Vama znači Galerija?
17. Što se promijenilo izgradnjom Galerije u selu?
18. Da li su dolazili posjetitelji u Galeriju i interesirali se za nju, odnosno seljake-slikare?
19. Da li danas ima posjetitelja i da li posjećuju naivne umjetnike? Što mislite o novoj generaciji naivnih umjetnika?
20. Prema Vašem mišljenju, koliko je djelatnost Galerije utjecala na život stanovnika Hlebina?
21. Koliko su Hlebinčani uključeni u djelovanje Galerije?
22. Koje se aktivnosti provode u Galeriji?
23. Kolika je posjećenost Galerije u današnje vrijeme u usporedbi s prije?
24. Da li se stranci interesiraju za naivne umjetnike koji žive u selu danas?
25. Kakva je galerijska ponuda? Je li zadovoljavajuća?
26. Kako je i je li popularnost naivne umjetnosti imala utjecaj na mještane i samo selo Hlebina? Ako je bilo promjena, kako su se odrazile, u smislu stanovanja, života, itd.?

8. SAŽETAK

Selo Hlebine nalazi se u središnjem sjevernom pridravskom dijelu gornje hrvatske Podravine. Pripada zbijenom, zgusnutom, aglomeriranom selu, tipu sela u nizu ili linijskom selu. Današnja arhitektura u selu građena je suvremenim materijalima i opremljena novim sustavima te je vizura sela promijenjena. U drugoj polovici 20. stoljeću došlo je do većih promjena u smislu strukture društva, tehnologije i ekonomije. Od 1980-ih, industrijalizacija je dovela do smanjenja poljoprivrede, koju počinju zamjenjivati djelatnosti u ostalim sektorima te nastupaju procesi deruralizacije i deagrarizacije, koji su prisutni i u današnje vrijeme, a praćeni su senilizacijom stanovništva. Uz Hlebine se povezuje „seljačka slikarska škola” ili „Hlebinska škola”, koja predstavlja slikare-seljake naivnog izraza iz Hlebina i okolnih podravske sela, čija je temeljna slikarska načela postavio Krsto Hegedušić. Na njegov prijedlog, 1931. godine na izložbi „Zemlja” gostovali su hlebinski seljaci-slikari, Ivan Generalić, Franjo Mraz i Mirko Virius, koji predstavljaju pripadnike tzv. prve generacije „Hlebinske škole” i koji su dali temelj sljedećim generacijama slikara koji djeluju do danas. Popularizacijom naive, u Hlebine desetljećima dolaze kupci i galeristi te svi zainteresirani za ovu vrstu umjetnosti, ali i oni koji su željeli vidjeti odakle naiva potječe. Godine 1968., u Hlebinama je otvorena Galerija naivne umjetnosti koja je imala bitan utjecaj na promjene na selu, kao i na koncipiranje samog sela.

Cilj ovog rada bilo je istražiti, analizirati i protumačiti koje su se promjene desile u selu Hlebine, uključujući prostor i arhitekturu, način života stanovnika sela te simboličku promjenu sela koja je proizašla stvaranjem novih djelatnosti koje su uvjetovane nastankom naivne umjetnosti i popularizacije seljaka-slikara u ovome selu. Preispitalo se koji su to događaji, procesi i ključne osobe tijekom 20. stoljeća doveli do nacionalne i međunarodne prepoznatljivosti ovoga sela kao simbola naivne umjetnosti. Naposljetku, analiziralo se kako su Hlebine predstavljene, odnosno kako je konstruirana slika sela putem novinskih članaka i turističkih materijala u vrijeme kulminacije naivne umjetnosti krajem 1960-ih godina, te u današnje vrijeme.

Ključne riječi: hrvatska naivna umjetnost, „Hlebinska škola”, Galerija naivne umjetnosti Hlebine, Podravina, selo Hlebine, transformacija

TRANSFORMATION OF THE HLEBINE VILLAGE IN PODRAVINA INTO A RECOGNIZED CENTER OF CROATIAN NAIVE ART

SUMMARY

The village of Hlebine is located in the central northern Podravina part of the upper Croatian Podravina. It belongs to a compact, condensed, agglomerated village, a type of village in a row or a linear village. Today's architecture in the village is built with modern materials and equipped with new systems, and the appearance of the village has changed. In the second half of the 20th century, there were major changes in terms of the structure of society, technology and economy. Since the 1980s, industrialization has led to the decline of agriculture, which is beginning to be replaced by activities in other sectors, and the processes of de-ruralization and de-agrarianization, which are present even today, and are accompanied by the aging of the population. Also, the „peasant-painting school” or „The Art of the Hlebine School” is associated with Hlebine, which represents painters-peasants with a naive expression from Hlebine and the surrounding Podravina villages, whose basic painting principles were laid down by Krsto Hegedušić. At his suggestion, in 1931, the Hlebin peasant-painters, Ivan Generalić, Franjo Mraz and Mirko Virius, were guests at the „Zemlja” exhibition. They represent the members of the so-called first generation of the „The Art of the Hlebine School” and laid the foundation for the following generations of painters who work to this day. With the popularization of naive, buyers and gallerists have been coming to Hlebine for decades, as well as everyone interested in this type of art and those who wanted to see where naive came from. In 1968, the Gallery of Naive Art Hlebine was opened and had a significant impact on the changes in the village, as well as on the conception of the village itself.

The aim of this paper was to analyze and interpret the changes that took place in the village of Hlebine, including the space and architecture, the way of life of the village residents and the symbolic change of the village that resulted from the creation of new activities that were conditioned by the emergence of naive art and the popularization of peasant-painters in this village. It was examined which events, processes and key persons during the 20th century led to the national and international recognition of this village as a symbol of naive art. Finally, it was analyzed how Hlebine was presented, that is, how the image of the village was constructed through newspaper articles and tourist materials at the time of the culmination of naive art at the end of the 1960s, and at the present time.

Key words: Croatian naive art, „The Art of the Hlebine School”, Gallery of Naive Art Hlebine, Podravina, the village of Hlebine, transformation